

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos magistrantūros studijų programa

Jūratė Brazienė

**VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ, PSICHOLOGINĖ SAVIJAUTA
BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė:
doc. dr. Vilma Makauskienė*

2014

TURINYS

Magistro darbo santrauka	3
Įvadas	5
1 skyrius. KALBOS SUTRIKIMŲ POVEIKIS MOKINIŲ PSICHOLOGINEI SAVIJAUTAI BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE	8
1.1. Pagalba mokiniams turintiems kalbos sutrikimų.....	8
1.2. Socialinės aplinkos poveikis vaikų psichologinei savijautai.....	17
1.3. Kalbos sutrikimų poveikis mokinių psichologinei savijautai.....	20
2 skyrius. VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ, PSICHOLOGINĖS SAVIJAUTOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE TYRIMAS	26
2.1. Tyrimo metodologija.....	26
2.2. Tyrimo organizavimas.....	28
2.3. Tyrimo imties charakteristika	29
2.4. Vaikų, turinčių kalbos sutrikimų nuomonė apie savo psichologinę savijautą.....	30
2.5. Pedagoginės pagalbos teikimo metodai ir nuostatos.....	35
Išvados	45
Literatūra	47
Summary	51
Priedai	52

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta teorinė pedagoginės psichologinės pagalbos metodų ir dokumentų analizė, siekiant nustatyti vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinę savijautą bendrojo lavinimo mokykloje.

Interviu metodu buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas – išanalizuoti kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinę savijautą bendrojo lavinimo mokykloje bei pedagogų pagalbos būdus, gerinant klasių, kuriose mokosi šie mokiniai mikroklimatą.

Tyrimo dalyvavo 50 kalbos sutrikimų turinčių mokinių ir 120 juos ugdančių pedagogų iš Kauno rajono Garliavos A. Mitkaus pagrindinės mokyklos, Garliavos Jonučių progimnazijos, Kauno Humanitarinės pagrindinės mokyklos, Kauno Šv. Pranciškaus pagrindinės mokyklos.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinės savijautos mokslinę sampratą, remiantis mokslinės literatūros analize.
2. Nustatyti, kokius metodus naudoja pedagogai, siekdami pagerinti mikroklimatą klasėse, kuriose mokosi kalbos sutrikimų turintys mokiniai.
3. Įvertinti kokia yra kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinė savijauta.

Svarbiausios empirinio tyrimo išvados:

1. Remiantis mokslinės literatūros analize, atskleista kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinės savijautos mokslinė samprata. Su kalbos sutrikimų turinčių vaikų bendrojo lavinimo mokykloje psichologine savijauta yra susiję daug reiškinių: nesėkmės baimė, savivertė, motyvacija, integruotas ugdymas, aukštas savęs vertinimas, menkavertiškumas. Kalbos sutrikimų turintys mokiniai daugiausia pasižymi žemu savęs vertinimu dėl akademinų pasiekimų: jų savivertė yra žema ne dėl to, kad jie turi kalbos sutrikimų, bet dėl akademinų gabumų.
2. Pedagogai kalbos sutrikimų turintiems mokiniams stengiasi padėti įvairiais būdais: nekviečia mokinių atsakinėti prie lentos, pateikdami individualias užduotis; stengiasi neišskirti kalbos sutrikimų turinčių mokinių, duodami visiems vienodas, šviestas užduotis; daug dirba individualiai po pamokų, bendrauja per pertraukas. Pedagogai stengiasi lavinti mokinių empatiją, paaiškinti atstumtajam arba skriaudžiamam vaikui, kodėl su juo taip elgiamasi, siekia įtraukti moksleivius į pokalbius ir dialogus apie draugystę bei konfliktus tarp draugų, kad sukurtų galimybes aptarti socialines problemas ir alternatyvius jų sprendimus, įtrauktų į veiklą, kurioje socialiniai įvykiai padėtų įgyti daugiau supratimo apie kitų ketinimus ir jausmus.

3. Remiantis tyrimo duomenimis, beveik pusės kalbos sutrikimų turinčių mokinių, psichologinė savijauta yra žema, jie jaučiasi beverčiai. Daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių mokinių teigė, kad norėtų labiau save gerbti. O likusi dalis moksleivių nurodė turintys daug gerų savybių.

Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinė savijauta bendrojo lavinimo mokykloje yra tiesiogiai susijusi su vaikų kalbos sutrikimais bei aplinkinių reakcija ir mokytojų požiūriu. Žmogui, bei jo asmenybės raidai didelį poveikį turi supanti aplinka, todėl vaikų turinčių kalbos sutrikimų psichologinė savijauta priklauso nuo bendraklasių, pedagogų ir tėvų požiūrio ir reakcijų į asmens išraiškos būdus. Nuo to kaip mus priima aplinkiniai, priklauso kaip mes patys save vertiname ir kaip jaučiamės.

Didelę reikšmę kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinei savijautai turi bendrojo lavinimo mokyklos pedagogų ir specialistų nuostatos, požiūris ir kompetencijos, bendraklasių gebėjimas reikšti empatiją kalbos sutrikimų turintiems vaikams. Tyrimų duomenys rodo, kad jauni žmonės, turintys kalbos sutrikimų, pasižymi žemu savęs vertinimu dėl akademinė pasiekimų. Mokinių turinčių kalbos sutrikimų savijautą bendrojo lavinimo mokykloje lemia įvairūs veiksniai: nesėkmės baimė, žemas savęs vertinimas, motyvacijos trūkumas. Pedagoginės ir psichologinės pagalbos stoka.

Pirmojoje darbo dalyje analizuojami mokinių kalbos sutrikimai, nagrinėjamos kalbos sutrikimų priežastys bei pagalbos būdai mokiniams, turintiems kalbos sutrikimų, analizuojama kalbos sutrikimų turinčių mokinių bendrojo lavinimo mokykloje psichologinė savijauta.

Antrajame skyriuje aptariami empirinio tyrimo rezultatai: pateikiama vaikų nuomonė apie savo psichologinę savijautą bendrojo lavinimo mokykloje, remiantis Rosenberg'o savivertės vertinimo anketos rezultatais, bei interviu duomenimis. Pateikiama pedagogų nuomonė apie vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinę savijautą bendrojo lavinimo mokykloje, bei metodus dirbant su šiais vaikais ir gerinant klasių mikroklimatą.

Esminiai žodžiai: kalbos sutrikimai, psichologinė savijauta.

Ivadas

Mokslinis tyrimo aktualumas. Tiek praktinis, tiek mokslinis temos aktualumas suponuoja tokius tyrimo probleminius klausimus: kokia yra kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinė savijauta? Kaip kalbos sutrikimų turintys mokiniai, vertina save lygindami su kitais mokiniais? Iš kur pedagogai gauna informacijos apie kalbos sutrikimų turinčius mokinius ir jų ugdymą? Kokius metodus naudoja pedagogai, siekdami pagerinti klasės, kurioje mokosi kalbos sutrikimų turintys mokiniai mikroklimatą?

Gudžinskienė, Česnavičienė, Suboč (2007) teigia, kad svarbiausi ugdymo įstaigų uždaviniai yra saugoti ir puoselėti psichinę vaiko sveikatą, didinti socialinę saugumą, tobulinti orientavimąsi naujoje socialinėje aplinkoje, ugdyti saugaus elgesio įpročius bei saugoti ir stiprinti fizinę vaiko sveikatą. Todėl pedagogams, dirbantiems su mokiniais turinčiais kalbos sutrikimų, ugdat jų emocinę, psichologinę sveikatą ypatingą dėmesį reikėtų skirti savigarbos ir pasitikėjimo savimi skatinimui, geranoriškiems tarpusavio santykiams, mokyti spręsti kylančias problemas, padėti suprasti kada asmeniui reikia pagalbos, kaip jos siekti ir kur jos ieškoti. Vaikui svarbu padėti ugdytis gebėjimą analizuoti ir vertinti savo emocinę būklę ir elgesį, kontroliuoti save, supažindinti su galimais emocinės sveikatos sutrikimais ir jų prevencija.

Ambrukaitis, Ališauskas ir kt. (2003) nurodo, kad kalbos sutrikimų turintį vaiką turi stebėti ne tik logopedas, jam reikalinga pedagogų, taip pat tėvų pagalba. Conti-Ramsden, Mok, ir kt. (2013) pažymi, kad paaugliams turintiems kalbos sutrikimų dažniau pasireiškia emocinių ir elgesio problemų lyginant juos su bendraamžiais, kurių kalbos raida atitinka amžiaus normas. East, Evans (2008) teigia, kad vaikams, turintiems žymių kalbos problemų, dažniau pasireiškia elgesio sutrikimai. Hamilton (2013) pateikia rekomendacijas tėvams, kaip elgtis su kalbos sutrikimų turinčiais vaikais.

Dockrell, Lindsay, Palikara (2011) nurodo, kad dauguma, kalbos sutrikimų turinčių vaikų patiria papildomų iššūkių, kurie gali tiesiogiai paveikti vaikų mokymąsi ir akademinį pasiekimą. Botting, Conti-Ramsden (2008) teigia, kad dažnai ryšys tarp kalbos sutrikimų ir socialinių įgūdžių. Autoriai nurodo, kad socialinis pažinimas, kalba ir socialinis elgesys yra susiję, tačiau stipriausias ryšys yra tarp vaiko kalbinių gebėjimų ir socialinio pripažinimo. Horowitz, Jansson ir kt. (2006) atlikti tyrimai patvirtina, kad vaikai, turintys kalbos sutrikimų, patiria bendravimo sunkumų. Navickas, Vaičiulienė (2010) pažymi, kad vaikai stipriai išgyvena atsidūrę atstumtojo, izoliuotojo vaidmenyje. Šie sunkumai pasireiškia dar labiau, kai vaikas nesupranta atstūmimo priežasčių arba negali jų pakeisti.

Atliktu tyrimu siekta nustatyti, vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinės savijautos aspektus. Tyrimas atliktas Kauno rajono Garliavos A. Mitkaus pagrindinėje mokykloje, Garliavos Jonučių progimnazijoje, Kauno Humanitarinėje pagrindinėje mokyklos, Kauno Šv. Pranciškaus pagrindinėje mokykloje. Tyrime dalyvavo 120 bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų ir 50 mokinių, turinčių įvairių kalbos sutrikimų. Tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti, kokia yra mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinė savijauta ir kokius pagalbos būdus taiko pedagogai, ugdantys šiuos mokinius.

Mokinių savijautos tyrimui atlikti buvo naudojamas Rosenberg'o testas ir interviu metodas. Mokytojams apklausti buvo sudaryta anketa, remiantis mokslinės literatūros analize. Pedagogų apklausos duomenys parodė, kad mokytojai domisi vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologine savijauta ir pagalbos būdais. Mokytojai dažniausiai konsultuojasi su logopedais, spec. pedagogais, informacijos apie kalbos sutrikimų turinčius mokinius ir pagalbos būdus ieško internete, skaito specialiąją literatūrą, kelia kvalifikaciją seminaruose ir kursuose.

Vaikų psichologinę savijautą lemia bendrojo lavinimo mokyklos pedagogų, specialiųjų pedagogų kompetencija, bendraklasių gebėjimai reikšti empatiją kalbos sutrikimų turintiems vaikams. Tyrimų duomenys rodo, kad jauni žmonės, turintys kalbos sutrikimų, pasižymi žemu savęs vertinimu dėl akademinų pasiekimų, jų savivertė yra žema ne dėl to, kad jie turi kalbos sutrikimų, bet dėl prastų mokymosi rezultatų. Su kalbos sutrikimų turinčių vaikų bendrojo lavinimo mokykloje psichologine savijauta yra susiję daug reiškinių: nesėkmės baimė, žemas savęs vertinimas, motyvacijos trūkumas ir t.t.

Tyrimo objektas - kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinė savijauta bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo tikslas - ištirti kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinę savijautą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinės savijautos mokslinę sampratą, remiantis mokslinės literatūros analize.
2. Nustatyti kokius metodus naudoja pedagogai, siekdami pagerinti klasės, kurioje mokosi kalbos sutrikimų turintys mokiniai, mikroklimatą.
3. Įvertinti kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinę savijautą.

Tyrimo dalyviai. Gavus tėvų sutikimus apklausta 50 mokinių, turinčių įvairių kalbos sutrikimų ir 120 juos ugdančių pedagogų.

Tyrimo metodai. Interviu, Rosenbergo klausimynas, anketinės apklausos.

Pagrindinės sąvokos:

Kalbos sutrikimai - žodinės komunikacijos sutrikimai, kai nesugebama gerai suprasti ir išreikšti minčių (Hallahan, Kauffman, 2003);

Komunikacija - būdas: išmokti suprasti kalbą, išmokti kalbėti, išsakyti norus ir pageidavimus, būti suprastam ir suprasti kitus (Ambrukaitis, Ališauskas, Labinienė, Ruškus (2003)

Savigarba - apima pažinimo, elgesio ir emocinius komponentus. Savigarba parodo savęs pažinimo aspektą, kuris atspindi asmens suvokimą apie save (Jerome, Annette, Fujiki, Brinton, James, Shane (2002).

Psichologinė savijauta - psichologinę savijautą apima kalbos sutrikimų turinčių mokinių savęs vertinimas, patenkinimas požiūris į bendravimą su bendraamžiais, mokytojais bei mokykla.

Magistro darbo struktūra. Šį magistro darbą sudaro santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (50 šaltinių), santrauka (reziumė) anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 9 lentelės, 4 paveikslai. Prieduose pateikiamos anketos pedagogams, Rosenberg'o savivertės testas, interviu klausimai kalbos sutrikimų turintiems mokiniams. Darbo apimtis – 51 psl.

I skyrius. KALBOS SUTRIKIMŲ POVEIKIS MOKINIŲ PSICHOLOGINEI SAVIJAUTAI BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

Vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinė savijauta bendrojo lavinimo mokykloje yra susijusi su vaikų kalbos sutrikimais bei kaip į tuos sutrikimus reaguoja aplinkiniai: bendraklasiai, tėvai ir mokytojai. Žmogų formuoja aplinka, todėl vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinė savijauta priklauso nuo aplinkinių reakcijų į juos. Nuo to kaip į mus reaguoja aplinkiniai, priklauso kaip mes patys save vertiname ir kaip jaučiamės. Psichologinė savijauta šiame darbe suprantama, kaip kalbos sutrikimų turinčių mokinių savęs vertinimas, patenkinimas požiūris į bendravimą su bendraamžiais, mokytojais bei mokyklą (Jusienė, Laurinavičius, 2007).

1.1. Pagalba mokiniams, turintiems kalbos sutrikimų

Mokslinėje literatūroje analizuojama kalbos sutrikimų klasifikacija, kalbos sutrikimų priežastys ir įveikimo būdai. Žmogus yra sociali būtybė, natūraliai yra linkusi į bendravimą su kitais. Kalbos sutrikimai yra dažna bendravimo vengimo priežastis. Įvairūs užgauliojimai, patyčios, šaipymasis, lemia kalbos sutrikimus turinčių vaikų atsiribojimą nuo bendraamžių, suaugusiųjų arba jų elgesys tampa iššaukiantis. Šios priežastys gali sukelti psichologinius sutrikimus.

Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad kalbos sutrikimai yra žodinės komunikacijos sutrikimai, kai nesugebama gerai suprasti ir išreikšti minčių. Esant kalbos sutrikimams asmens kalbiniai įgūdžiai atsilieka nuo kitų įgūdžių – motorinių, pažinimo ar socialinių raidos. Kalbos sutrikimams priskiriamos kalbos supratimo ir jos vartojimo komunikuojant problemos, nepriklausomai nuo to, kokios naudojamos simbolių sistemos - sakytinės, rašytinės ar kt. Gali būti pažeista kalbos forma (garsų deriniai – fonetika, žodžių formų sudarymas – morfologija, pvz.,- daugiskaitos vartojimas (ar veiksmažodžių laikų keitimas, sakinių sudarymas – sintaksė), turinys (intencijos ir prasmės, kurias žmonės priskiria žodžiams ir sakiniams – semantika) arba kalbos vartojimas komunikuojant.

Jusienė, Laurinavičius (2007) teigia, kad kalba rodo žmogaus mąstymo galią, kalba yra ženklų sistema, padedanti perduoti ir suvokti informaciją. Sakytinę kalbą sudaro kelios sudedamosios dalys – fonemos (mažiausi skiriamieji žodinės kalbos vienetai) ir morfemos – (smulčiausi prasmingi kalbos vienetai).

Gumauskaitė (1997, p. 94) nurodo, kad kalba yra universali ženklinė sistema su tiksliai išreikšta struktūra. Pagrindinė kalbos funkcija yra komunikacija,- nes kalbos pagalba mes bendraujame. Halder (2002. p. 109) nurodo, kad komunikacija bendrąja prasme, reiškia žmonių tarpusavio ryšius bei bendravimą. Ambrukaitis, Ališauskas ir kt. (2003, p. 295) nurodo, kad

komunikacija yra būdas išmokti suprasti kalbą, išmokti kalbėti, išsakyti norus ir pageidavimus, būti suprastam ir suprasti kitus. East ir Evans (2008) pažymi, kad ugdymasis ir dalyvavimas visuomenės gyvenime priklauso nuo gebėjimo komunikuoti.

Garšvienė, Ivoškuvienė (1993) teigia, kad kalbinis bendravimas yra žmonių tarpusavio kontaktų pagrindas. Mokydamasis kalbėti, vaikas įgyja galimybę suvokti ir atspindėti tikrovę, logiškai mąstyti, apibendrinti, planuoti ir reguliuoti savo sumanymus, ketinimus ir veiksmus. Sutrikus kalbai, vaikas netenka galimybės pilnavertiškai bendrauti, o neretai nukenčia ir kitų psichinių pažintinių procesų raida. Autorės nurodo, kad kalbos ir / ar komunikacijos sutrikimai neigiamai veikia vaiko asmenybės raidą, jo elgesį.

2011 m. liepos 13 d. Nr. V-1265/V-685/A1-317 įsakymo „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo“ trečiojoje dalyje rašoma¹, kad kalbėjimo ir kalbos sutrikimai yra heterogeniška sutrikimų grupė, kuriai priskiriami visos kalbos sistemos ar jos dalies sutrikimai. Asmenims būdingi tarimo, sklاندus kalbėjimo ar balso valdymo sunkumai. Šiai grupei priskiriami kalbos raiškos ar/ir kalbos suvokimo sutrikimai. Kalbėjimo sutrikimai minėtame įsakyme yra įvardijami kaip įvairūs garsų tarimo, sklاندus kalbėjimo ir balso sutrikimai.

Garšvienė, Ivoškuvienė (1993) teigia, kad kalbos sutrikimas – tai nukrypimas nuo tam tikroje aplinkoje priimtose kalbinės normos. Komunikaciniu požiūriu, kalbos sutrikimas yra verbalinės komunikacijos trūkumas, dėl kurio sutrinka tiek individų, tiek individo su visuomene bendravimas.

Užsienio ASHA² kalbėjimo ir komunikacijos sutrikimų klasifikacijoje kalbos neišvystymas vadinamas specifiniu kalbos sutrikimu (*Specific language impairment*). Lietuvos kalbos ir kalbėjimo sutrikimų klasifikacijoje specifinis kalbos sutrikimas turi kitą reikšmę. Specifiniu kalbos sutrikimu vadinami kalbos sutrikimai dėl intelekto, klausos ar kitų sutrikimų (Garšvienė, Ivoškuvienė 1993). Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad nustatyti specifinio kalbos sutrikimo priežastis sunku.

Conti-Ramsden, Mok ir kt. (2013) pažymi, kad paaugliai, kurie turi kalbos sutrikimų, dažniau turi emocinių ir elgesio problemų lyginant juos su bendraamžiais, kurių kalbos raida atitinka amžiaus normas. Dažnai kalbos sutrikimų turintys vaikai pasižymi hiperaktyvumu, emociniais sutrikimais ir elgesio problemomis.

¹ 2011 m. liepos 13 d. Nr. V-1265/V-685/A1-317 įsakymas. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.015E87C65257> (Žiūrėta 2013 11 21).

² American Speech-Language-Hearing Association | ASHA.

Kalbos sutrikimams anglų kalboje vartojami terminai (*language impairment*) ir (*language disorders*) – išvertus į lietuvių kalbą reiškia kalbos sutrikimai.³

Svarbu paminėti, kad kalbos sutrikimų (*language disorders*) priežastis yra galvos smegenų traumos. Psichologijos enciklopedijoje⁴ nurodoma, kad kalbos sutrikimas - bet kokios kalbos ar komunikavimo funkcijos problema.

Spackman, Fujiki, Brinton (2006) nurodo, kad vaikai, turintys kalbos sutrikimų, kasdieniniame gyvenime patiria sunkumų dėl socialinių, bendravimo kompetencijų stokos. Autoriai, kaip vieną emocijų kompetencijos aspektą įvardija emocijų suvokimą. Tyrimai rodo, kad vaikai, turintys kalbos sutrikimų, patiria sunkumų žodžiais reikšdami savo emocijas.

Vaikų kalbos sutrikimai gali pasireikšti įvairiose srityse: artikuliuojant garsus, kuomet vaiko kalbos laisvumą apsunkina netaisyklingas garsų tarimas, dvigarsiai arba žodžiai, kuriuos vaikas kartoja, prailgina arba vengia juos tarti dėl netinkamo oro įkvėpimo ar iškvėpimo: vaiko balsas yra per tylus arba per garsus, vaikui gali būti sunku išreikšti savo poreikius, idėjas arba informaciją ir / arba suprantant, ką sako kiti.

Asmenų su negalia ugdymo įstatyme (IDEA – Individuals with Disabilities Education Act)⁵ kalbos sutrikimai įvardijami kaip kalbėjimo arba kalbos sutrikimus reiškiančius komunikacijos sutrikimus – mikčiojimą, sutrikusią artikuliaciją, kalbos arba balso sutrikimus, kurie neigiamai veikia vaiko mokymosi gebėjimus.⁶

Prieš nustatant kalbėjimo sutrikimus, reikia iširti vaiko klausą. Svarbu suvokti, kad vėluojanti kalbos raida, negali būti laikoma kalbos sutrikimu. Kalbos vėlavimas yra plačiai žinoma raidos problema, net 5-10 % ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos raida vėluoja. Esant kalbos vėlavimui, vaikų kalbos raida vyksta įprastai, tiesiog lėtesniu tempu, o kalbos sutrikimo atveju, kalba vystosi nenormaliai.⁷

Kaffemanas (2002), analizuodamas kalbinę klausą pažymi, kad žmogaus klausą tiesiogiai lemia kalbos įsisavinimą. Kalbinė klausą yra rišlios žmogaus kalbos suvokimo pagrindas, ja galima nustatyti ne tik žodžio sandarą, bet atskirus frazės ar sakinio žodžius.

³ Spackman, Fujiki, Brinton, pažymi, kad terminai LI - language impairment arba SLI – specific language impairment (specifinis kalbos sutrikimas) yra priskiriami vaikams su kalbos pablogėjimu lyginant atitinkamai su tipiniu pažinimo, sensoriniu ir motoriniu vaikų kalbos išvystymu. Spackman, M., Fujiki, M., Brinton, B. (2006). Understanding emotions in context: the effects of language impairment on children's ability to infer emotional reactions. *International Journal of Language and Communication Disorders.*, Vol 41, No 2.

⁴ Language Disorder. Encyclopedia of Psychology. Prieiga internete: <http://www.enotes.com/topics/language-disorders>. Žiūrėta 2013 11 18

⁵ Asmenų su negalia ugdymo įstatymas

⁶ Speech and Language Impairments“ NICHCY Disability Fact Sheet 11 (FS11). January 2011. Prieiga internete: <http://nichcy.org/disability/specific/speechlanguage>. Žiūrėta 2013 11 19.

⁷ Ten pat.

Hallahan, Kauffman (2003) analizuodami kalbos sutrikimus, kurie yra susiję su trauminiais smegenų sužalojimais, nurodo, kad daugelis pažeidimų veikia visą vaiko raidą. Tai reiškia, kad komunikacijos problemos gali būti tokių raidos sutrikimų kaip cerebrinis paralyžius, protinis atsilikimas ar autizmas dalis. Trauminiu smegenų pažeidimų atvejais, asmenų, kurių kalbos raida iki sužalojimo buvo tipinė, gali atsirasti kalbos sutrikimų arba sustiprėti anksčiau turėti kalbos sutrikimai.

Jusienė, Laurinavičius (2007) atskleidė deprivacijos poveikį kalbos raidai. Deprivacija – tai aiškūs aplinkos apribojimai, būtinos raidai stimuliacijos nebuvimas. Ji gali būti motorinė, jutiminė ar socialinė. Jei vaikas visiškai neturės galimybės bendrauti su kitais žmonėmis arba negirdės kitų kalbos, neišmoks kalbėti, nors ir turės kalbėjimui būtinas fiziologines prielaidas. Deprivacija gali apimti tik specifines funkcijas. Kaip rodo psichologiniai tyrimai, vaikas, turintis galimybę tik girdėti žmonių kalbą, bet neturintis galimybių bendrauti su jais (pvz., jei su vaiku nepakankamai bendrauja šeimos nariai) išmoks kartoti girdėtas frazes ir net pritaikyti jas atitinkamose situacijose, bet negebės savarankiškai reikšti savo minčių, laisvai bendrauti.

East, Evans (2008, p.79) teigia, kad vaikai gali patirti sunkumų vienoje ar visose kalbėjimo ir kalbos srityse – nuo negebėjimo taisyklingai tarti gimtosios kalbos garsų iki negalėjimo suprasti kalbą. Kalbos sutrikimas gali būti įvairus – nuo nežymaus ir laikino iki žymaus ir ilgalaikio. Autorės nurodo, kad kalbos sutrikimų priežastys gali būti įvairios: genetinės – kalbos sutrikimas gali būti paveldėtas; aplinkos – egzistuoja ryšys tarp nepalankios ugdymo aplinkos ir nepakankamų kalbos įgūdžių; pažeidimas – smegenų trauma; liga – insultas, išsėtinė sklerozė ar motorinio neurono liga, klausos sutrikimai; bendrieji mokymosi sunkumai; organiniai – anatominiai kalbos aparato pažeidimai.

Chranovskienė (2011) pažymi šias galimas kalbos sutrikimų priežastis: būsimos mamos mažakraujystė, gali sukelti vaisiaus nepakankamą maitinimą. Jei tuo metu formuojasi galvos smegenų zona, atsakinga už kalbą, gimęs vaikas gali turėti kalbos sutrikimų. Gimdymo eiga taip pat labai svarbi vėlesnei vaiko kalbos raidai. Greitas (iki 1 val.) ar užsitęsęs (ilgiau nei 18 val.) gimdymas gali būti rizikos veiksnys. Gimdymo metu patirtos traumos, pvz., deguonies stygius gali sukelti ne tik kalbos sutrikimus, bet ir pažintinių procesų sutrikimus, emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimus. Kalbos formavimą gali sutrikdyti pirmaisiais vaiko gyvenimo metais persirgtos ligos bei jų komplikacijos. Jei pirmąjį vaiko gyvenimo pusmetį gydytojai nustato raumenų tonuso sutrikimą, jam pasireiškus, vaikas yra glebus, nenoriai sėdasi. Toks sutrikimas lemia ir kalbos raidą – jeigu raumenų tonusas išlieka žemas, logopedas nustato artikuliacijos sutrikimus. Tokiu atveju labai svarbu laiku suteikti reikalingą pagalbą. Vaikų kalbos raidą gali lemti ir artimų žmonių

bendravimo ypatumai. Jeigu šeimoje kalbama rišliai, taisyklingai, vartojamas turtingas žodynas, vaikas natūraliai to išmoksta. Šilti šeimos narių santykiai ir malonus bendravimas – būtinos sąlygos ne tik sėkmingai kalbos plėtotei, bet ir asmenybės formavimuisi.

Gudonis (1996) pažymi, kad vaikų raidos sutrikimų priežastys yra nervų sistemos ar atskirų analizatorių sutrikimai. Visas raidos sutrikimų priežastis galima skirstyti į dvi grupes: endogenines – vidinės kilmės ir egzogenines – išorinės kilmės. Egzogenines sutrikimų priežastis apima:

- įgimtas sutrikimų priežastis;
- fizinius veiksnius;
- cheminius veiksnius;
- biologinius veiksnius;
- įgytas sutrikimų priežastis.

Neigiamas poveikis gali pažeisti tam tikrą embriono formavimosi sitemą: pažeidžiami tie organai ir sistemos, kurios tuo metu intensyviausiai formuojasi.

Gudonis (1996) pažymi, kad sutrikimų priežastimi gali būti ir kūdikio traumos, kai pažeidžiami regos, klausos analizatoriai, galvos smegenys. Galvos smegenų traumos gali neigiamai paveikti judėjimo bei psichinių funkcijų veiklą – galimi paralyžiai, regos, klausos, dėmesio, atminties, intelekto sutrikimai.

Jusienė, Laurinavičius (2007) nurodo, kad kalbos sutrikimų priežastimi gali būti ir įgimti trūkumai. Kai kurių vaikų, dėl organinių nervų sistemos pažeidimų nėštumo ar gimdymo metu arba dėl genetiškai nulemtų sutrikimų, natūralus galimybių brendimas stipriai atsilieka nuo bendraamžių arba yra visai neįmanomas.

Pukinskaitė (2006, p. 39) teigia, kad tarp sakytinės ir rašytinės kalbos yra glaudus abipusis ryšys, nes sakytinė ir rašytinė kalba turi vieningą kognityvinį mechanizmą, vidutiniškai 50 % vaikų turinčių sakytinės kalbos sutrikimų, vėliau pasireiškia ir rašytinės kalbos sutrikimai. Rašymo sutrikimų rizika yra tuo didesnė, kuo sakytinės kalbos sutrikimas yra sunkesnis.

Ambrukaitis (2000) pažymi, kad mokinių kalbinių mokėjimų ir įgūdžių tyrimą atlieka mokytojas ir logopedas: renkami anamnezės duomenys, vertinama mokinių kalba - sakinių pobūdis, žodynas, mokėjimas atsakyti į klausimus, tiriama kalbinė klausa, artikuliacinis aparatas, sakandis, kalbėjimo aiškumas, tempas, kalbinis kvėpavimas, garsų tarimas.

Kalbos sutrikimų turintiems asmenims yra labai svarbi savalaikė ir profesionali pagalba, nes jų socialinė ir ugdymo aplinka yra labiau pažeidžiama. Hamilton (2013) nurodo, kad kalbos sutrikimų turintiems vaikams reikalinga speciali pagalba. Autorė pažymi, kad mokiniams labai padeda kompensacinės priemonės, ypač tiems, kurių fizinė būklė apsunkina bendravimą. Hamilton

(2013) teigia, kad bendrojo lavinimo mokytojai gali veiksmingai padėti mokiniams, turintiems kalbos sutrikimų.⁸

Autorė išskiria praktinius patarimus mokytojams: informacija. Sužinoti kuo daugiau apie kalbos sutrikimus ir kaip jie veikia individo mokymąsi. Kalbėjimo ir kalbos sutrikimai žymiai skiriasi vienas nuo kito, todėl yra labai svarbu pažinti specifinį sutrikimą ir kaip jis veikia mokinio komunikavimo galimybes. Kuo daugiau mokytojas žino apie šiuos sutrikimus, tuo labiau jis gali padėti kalbos sutrikimų turintiems mokiniams savo klasėje; atsižvelgti į kitos tautybės vaikus. Jie gali turėti kalbos sutrikimų, tačiau juos yra sunkiau atpažinti dėl svetimybės kalbos. Jei įtariama, kad toks vaikas gali turėti kalbos sutrikimų, reikia jį nukreipti pas logopedą, mokantį vaiko gimtąją kalbą; susipažinti su mokinių individualizuotomis ugdymo programomis. Jei mokytojas nėra mokinių individualizuotų ugdymo programų sudarymo komisijos narys, jis turi gauti pritaikytas individualizuotų ugdymo programų kopijas. Individualizuotose ugdymo programose yra surašyti mokinio ugdymo tikslai ir kokias paslaugas mokinys turi gauti; mokytojas turi stebėti ar kalbos sutrikimus turintys mokiniai turi visas mokymuisi rekomenduojamas priemones. Specifinės priemonės padeda mokiniui dirbti klasėje. Mokytojas turi pasidomėti ar mokykla skiria specialias mokymosi priemones; mokytojas turi atlikti tam tikrus pakeitimus klasėje. Maži pakeitimai gali padėti mokiniams, turintiems kalbos sutrikimų pvz., mokinio pasodinimas šalia mokytojo gali mokytojui padėti klausinėjant arba nurodant užduotis. Rekomenduojama taikyti ženklų sistema, kuri leistų mokiniui prašyti pagalbos arba tam tikru ženklu mokinys nurodytų mokytojui, kad kažko nesupranta, taip nebūtų trikdomas visos klasės darbas. Taip pat padeda rašytinės instrukcijos, asmeniškasis pokalbis su mokiniu apie tai, kas jam gali padėti ir kas yra nenaudinga; mokytojui reikia konsultuotis su kitais specialistais: logopedu ir specialiuoju pedagogu – gauti jų patarimų, taikyti ugdymo strategijas; bendradarbiauti su tėvais kuriant mokinio ugdymo planą, kuris atitiktų mokinio poreikius. Tėvai gali daug papasakoti apie vaiko interesus, sunkumus ir įgūdžius. Reikia reguliariai keistis su tėvais informacija apie tai kaip mokiniui sekasi namuose ir mokykloje; mokytojas turi būti kantrus ir laikytos etikos reikalavimų. Nesugebėjimas efektyviai bendrauti gali žlugdyti kalbos sutrikimų turintį vaiką. Svarbu būti kantriam – pvz., leisti mokiniui pačiam baigti pradėtą mintį. Jei mokytojas ko nors nesupranta, jis turi paklausti dar kartą, pasitikslinti ir pan. Rekomenduojama užduoti papildomus klausimus kuriuos mokinys trumpai atsakytų arba pakeisti rašto darbą į žodinį pristatymą. Mokytojo kantrus ir etiškasis elgesys klasėje sukurs pozityvią ir padrašančią aplinką.

⁸ Hamilton, K. (2013). Speech and Language Impairments in Your Classroom: 8 Tips for Teachers. Prieiga internete: <http://nichcy.org/s-l-i-8-tips-for-teachers>. (Žiūrėta 2013 11 19)

Garšvienė, Ivoškuvienė (2003) nurodo, kad kalbos sutrikimų įveikimui gali būti taikomos įvairios priemonės, darbo būdai ir metodai, t.y. logopedinė pagalba – pedagoginio proceso metu koreguojami ir kompensuojami kalbos trūkumai; kalbėjimo korekcija – tai trūkumo simptomatikos pašalinimas arba jos sušvelninimas; kompensacija – tai sudėtingas, daugelį aspektų apimantis, psichinių ir psichofiziologinių procesų pusiausvyros atkūrimas esant sudėtingiems kalbos sutrikimams; ugdymas; mokymas; auklėjimas; perauklėjimas – šiuo procesu padedama koreguoti ir kompensuoti sutrikusios kalbos žmonių asmenybės ypatybes; korekcinis gražinamasis mokymas (atstatymas – išnykusių kalbinių funkcijų gražinimas).

East, Evans (2008) pažymi, kad remiantis tyrimais išsiaiškinta, jog vaikams, turintiems sudėtingų kalbos problemų, dažniau būdingi ir elgesio sutrikimai. Gali sutrikti dėmesys ir atmintis, todėl būtina plėtoti vaikų, turinčių kalbos ir kalbėjimo sutrikimų, kalbą, lavinti kalbėjimo ir socialinės komunikacijos įgūdžius. Autoriai nurodo, kaip galima padėti kalbos sutrikimų turintiems vaikams:

- savalaikė logopedinė pagalba;
- mokytojas ar mokytojo padėjėjas turi vesti reguliarias kalbos ir kalbėjimo pratybas vadovaudamasis logopedo sudaryta programa;
- ženklų ir gestų sistema;
- vaizdinės priemonės, paveikslėlai ir/ar simboliai (pagalbines mokymo priemones ir priminimo kortelės);
- kalbėjimas trumpais, paprastais sakiniais;
- vienu metu pateikiamas tik vienas nurodymas;
- jei įmanoma galima, pateikiamas užduočių sąrašas;
- siekiant patikrinti, kaip suprato, prašomas vaikas pakartoti instrukcijas;
- sėdint ratu pasakoti/ skaityti istorijas;
- padėti prisiminti žodžius, mokyti žodžių siejimo būdų;
- lavinti klausymosi ir socialinius įgūdžius, žaisti žaidimus;
- visą klasę mokyti „dienos/savaitės žodžio“;
- organizuoti individualias skaitymo pratybas, kad atsižvelgiant į vaiko amžių būtų galima aptarti paveikslėlius, pagrindinę siužeto liniją ar teksto prasmę;
- mokyti suprasti juokus, žodžių žaismą ir kt.;
- prisiminti, kad jei vaikas ko nors nesupranta, tai gali sukelti elgesio ir/ar socialinių problemų.

Ambrukaitis, Ališauskas ir kt. (2003) pažymi, kad mokant tarti garsus, siekiama išmokyti vaiką suteikti savo kalbos organams tam garsui būdingą padėtį. Galima pratinti vaiką atlikti atskirus mokomam garsui tarti reikalingus judesius, o vėliau bandyti juos apjungti į garso artikuliaciją. Autoriai atkreipia dėmesį, kad kalbos sutrikimų turintį vaiką turi stebėti ne tik logopedas, čia reikalinga visų ugdymosi proceso dalyvių - pedagogų, taip pat tėvų pagalba. Kalbos sutrikimų turintys mokiniai nepajėgia kartu su kitais nustatyti kalbos fonemų skaičiaus, sekos žodžiuose, skirti vienas fonemas nuo kitų, todėl mokytojui ar logopedui, tėvams tenka papildomai pratybose ir pateikiant individualias užduotis pamokose, sistemingai ir nuosekliai mokyti išgirsti įvairius kalbos garsus; juos suvokti ir ištarti.

Hamilton (2013) pateikia rekomendacijas tėvams, kaip elgtis su kalbos sutrikimų turinčiais vaikais:

- sužinokite apie savo vaiko kalbos sutrikimo specifiką – kuo daugiau žinosite, tuo labiau galėsite savo vaikui padėti;
- būkite kantrūs – jūsų vaikas, kaip ir kiekvienas vaikas turi visą gyvenimą mokytis ir augti;
- padėkite mokykloje sukurti specialiojo ugdymo programą savo vaikui, nes jūs geriausiai žinote savo vaiko poreikius, pasidalinkite su specialistais ką žinote apie savo vaikus, būkite vaikų užtarėjais;
- būkite gerai informuoti apie logopedinę pagalbą. Kalbėkite su specialistais, sužinokite kaip galite prisidėti ir praturtinti pratybas namuose ar kitoje aplinkoje. Taip pat sužinokite, ko negalite daryti;
- skirkite pareigas namuose, tai padeda vaikams įgyti pasitikėjimo: atsižvelkite į vaiko amžių, dėmesingumą ir galimybes. Darbus suskaidykite į kelias dalis: žingsnis po žingsnio paaiškinkite, ką reikia atlikti kol darbas bus atliktas, parodykite, suteikite pagalbą, kai jos reikia, pagirkite darbą;
- klausykitės vaiko. Neskubėkite taisyti jų kalbos, neverskite savo vaiko kalbėti. Prisiminkite kitus bendravimo būdus;
- bendraukite su kitais tėvais, kurių vaikai turi kalbos sutrikimų, tėvai gali pasidalinti praktiniais patarimais ir emocine pagalba;
- palaikykite ryšį su savo vaiko mokytojais, pasiūlykite jiems savo pagalbą, parodykite pagalbines technologijas, kurias jūsų vaikas naudoja ir suteikite visą informaciją mokytojams. Sužinokite, kaip galite papildyti vaiko mokymąsi namuose.

Ambrukaitis (2006) analizavo mokinių kalbinės klausos ir tarties ugdymą. Viena iš pirminių sąlygų mokytis sėkmingos tarties yra išmokti taisyklingai kvėpuoti. Autorius pažymi, kad mokant mokinius bendrinės tarties turi būti sistemingai atliekami garsinės analizės, elementaraus fonetinio nagrinėjimo pratimai bei specialūs pratimai mokinių kalbinei klausai ir tarčiai formuoti. Taisyklingai tarti žodžius, anot Ambrukaičio (2006), gali padėti trumpų eiliuotų kūrinėlių raiškus skaitymas ir deklamavimas. Žemesnėse klasėse ypač tinkami kūrinėliai, pamėgdžiojantys įvairių gyvūnų ir paukščių balsus, nes tuose garsų pamėgdžiojimuose sukoncentruota daug tos pačios rūšies garsų. Autorius pastebi, kad gamtos garsus pamėgdžiojančių giesmelių panaudojimas vaikų kalbai ugdyti turi gilų psichologinį pagrindą, nes vaikai labai mėgsta žaisti kalbos garsais. Ambrukaitis (2006) teigia, kad tarties korekcijos ir kalbinės klausos ugdymo tikslais lietuvių kalbos pamokose, galėtų būti dažniau dainuojamos dainelės. Autorius nurodo, kad dainelių dainavimas pratina mokinius garsiau kalbėti, ryškiau artikuliuoti garsus, padeda taisyti tarties trūkumus, lavina kalbinę ir muzikinę klausą.

Čirpuvienė, Stoškuvienė (2002) nurodo, kad vaikų neišsivysčiusios kalbos ugdymas nėra izoliuotas procesas – jis vyksta per visą vaiko asmenybės raidą, kurios viena dalis – įvairi muzikinė veikla. Muzika yra betarpiškas psichoterapinis būdas. Autorės pastebi, kad kai logopedai veda logopedinės ritmikos pratybas, kurios pradedamos dainavimu ir aliekama daug muzikinio ritmo ugdymo pratimų – dainuodami vaikai taisyklingiau artikuliuoja garsus, negu kalbėdami, geriau įsimena eiliuotą tekstą, jei jis dainuojamas, o ne deklamuojamas ir pan.

Ambrukaitis (2000) pastebi, kad kaip savarankišką mokinių kalbos ugdymo metodą reikėtų išskirti žaidimus, kurie turėtų būti dažnai taikomi mokymosi procese. Čirpuvienė, Stoškuvienė (2002) išskiria gamtos ir aplinkos pažinimo svarbą vaikų kalbai ugdyti. Gamtoje esti įvairių garsų, ritmo, dinamiškumo. Vaikams gali padėti įvairūs tautosakos kūriniai: skaičiuotės, gyvūnų balsus imituojančios dainelės, kai ritmiškai plojama, lankstomi piršteliai. Anot autorių, jau seniai įrodyta, kad tarp vaikų smulkiosios motorikos ir kalbos raidos yra tiesioginis ryšys.

Garšvienė, Ivoškuvienė (2003) rekomenduoja, kad norint ugdyti neišsivysčiusią vaikų kalbą reikia laikytis šių reikalavimų:

- koreguoti visų kalbos komponentų trūkumus atsižvelgiant į jų tarpusavio ryšį ir priklausomybę;
- laikytis pagrindinių normalios kalbos plėtotės dėsnų;
- išanalizavus sutrikimo struktūrą, laiku įspėti galimus antrinius ir tolimesnius sutrikimus;

- diferencijuoti darbą su vaikais, turinčiais skirtingos struktūros kalbos sutrikimų, pažinimo veiklos vienybę, lygiagrečiai su kalbos korekcija ar net iš anksto lavinti motoriką, sensorinius procesus (jutimą, suvokimą), intelektą, emocijas, valią.

Kalbos sutrikimai kelia pavojų asmenims tapti izoliuotais nuo jų socialinės ir ugdymo aplinkos, todėl yra labai svarbi savalaikė ir profesionali pagalba. Kalbos sutrikimų turintiems mokiniams, ugdymo procese, turi padėti ir tėvai, ir pedagogai. Svarbus yra tėvų ir pedagogų bendradarbiavimas. Skyrelyje aptarta, kad vaikams, turintiems sudėtingų kalbos problemų, dažniau būdingi ir elgesio sutrikimai. Gali sutrikti dėmesys ir atmintis, todėl būtina plėtoti vaikų, turinčių kalbos ir kalbėjimo sutrikimų, kalbą, lavinti kalbėjimo ir socialinės komunikacijos įgūdžius.

1. 2. Socialinės aplinkos poveikis vaikų psichologinei savijautai

Dockrell, Lindsay, Palikara (2011) nurodo, kad dauguma, kalbos sutrikimų turinčių vaikų, patiria papildomų iššūkių, kurie gali neigiamai paveikti vaikų mokymąsi ir akademinį pasiekimą. Šių mokinių mokymosi sunkumus gali lemti garsų tarimo sutrikimai, skurdus žodynas, nepakankamai susiformavusi kalbos gramatinė struktūra, skaitymo, rašymo sutrikimai.

Botting, Conti-Ramsden (2008), Horowitz, Jansson ir kt. (2006) nurodo kad kalbos sutrikimus gali sukelti ir netinkama socialinė aplinka. Svarbu yra tai, kad kalbos sutrikimai gali būti vaikų socialinės izoliacijos priežastimi, jų nepritapimas klasėje ar kitoje aplinkoje. Šie veiksniai formuoja paties vaiko, turinčio kalbos sutrikimų, neigiamas nuostatas ir konfliktišką elgesį prieš savo klasės draugus. Botting, Conti-Ramsden (2008) teigia, kad esti ryšys tarp kalbos ir socialinių įgūdžių. Autoriai nurodo, kad socialinis pažinimas, kalba ir socialinis elgesys yra susiję, tačiau stipriausias ryšys yra tarp kalbos ir socialinio pripažinimo. Tyrimai atskleidžia, kad paauglių socialiniai įgūdžiai labai susiję su ekspresyviąja kalba: sutrikusi kalba gali neigiamai paveikti socialinę raidą. Horowitz, Jansson ir kt. (2006) tyrimai patvirtina, kad vaikai, turintys kalbos sutrikimų, patiria socialinių sunkumų.

Navickas, Vaičiulienė (2010) pažymi, kad vaikai ypač stipriai išgyvena atsidūrę atstumtojo, izoliuotojo vaidmenyje. Dar sunkiau, kai vaikas nesupranta atstūmimo priežasčių arba negali jų pakeisti. Tokiu atveju būtina mokytojo pagalba:

- mokytojas turi paaiškinti atstumtajam arba skriaudžiamam vaikui, kodėl su juo taip elgiamasi. Svarbu drauge aptarti apsigynimo būdus. Skriaudikams taip pat reikia paaiškinti, kad šie suprastų, jog blogai elgiasi ir koks tokio poelgio poveikis. Dažnai vaikai elgiasi netinkamai, nes paprasčiausiai jų niekas nemoko kitaip;

- reikia lavinti vaikų empatiją – gebėjimą suprasti, kaip jaučiasi kitas. Empatijai lavinti tinka įvairūs žaidimai, o ypač vaidmenų žaidimai, kuriuose skriaudikui gali tekti nuskriaustojo vaidmuo;
- mokykla turi įtraukti moksleivius į pokalbius ir dialogus apie draugystę bei konfliktus tarp draugų, kad sukurtų galimybes aptarti socialines problemas ir alternatyvius jų sprendimus, įtrauktų į veiklą, kurioje socialiniai įvykiai padėtų įgyti daugiau supratimo apie kitų ketinimus ir jausmus;
- bendraamžių atstumti vaikai linkę veikti mažesnėse grupėse, todėl reikia pasistengti sudaryti jiems tokią galimybę;
- veiksminga priemonė, padedanti įtraukti vaiką į bendraamžių grupę, yra atsitiktinių moksleivių porų sudarymas kuriai nors užduočiai atlikti glaudžiai bendradarbiaujant tarpusavyje. Tai veikia tarsi inkubatoriai draugystei atsirasti. Reikia žinoti, jei klasėje sunkiai pritampantys vaikai turi bent vieną draugą, tai pagerina jų savijautą ir sustiprina savivertės jausmą;
- kai kurie vaikai yra socialiai nepatiklūs ir linkę patys save izoliuoti bendraamžių grupėje. Tokiems vaikams reikia padėti formuoti jų socialinius tikslus, skatinti rodant jų pasiekimus. Nesulaukę pagalbos ir nežinodami kaip pakeisti esmą padėtį, atstumti bei izoliuoti savo klasėse vaikai ilgainiui pradeda ieškoti kitos aplinkos, kur juos priimtų tokius, kokie jie yra, deja, neretai šis kelias juos nuveda tolyn nuo socialios aplinkos į asocialią.

Ališauskas (2003) pažymi, kad ugdytinio ir ugdytojų (pedagogų, tėvų ir kt.) savitarpio santykiai yra svarbiausias sėkmingo vaiko ugdymosi veiksnys. Tėvai, anot autoriaus, nepakankamai įtraukiami į vaiko problemos pažinimo bei vaikų turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimo procesą. Tėvai yra lygiaverčiai partneriai – pakankamai kompetetingi ugdyti savo vaiką. Ališauskas (2007), analizuodamas ugdymą bendrojo lavinimo mokyklose, teigia, kad dirbant su skirtingų raidos sutrikimų turinčiais vaikais, tarp kurių autorius įvardija ir kalbos sutrikimų turinčius vaikus, gali tikti tokie pat mokymo metodai, kurie yra laikomi specifiniais ir efektyviais, dirbant su tam tikros grupės vaikais ir atvirkščiai, atskiriems tos pačios tipologinės grupės atstovams gali prireikti skirtingų mokymo būdų. Ališauskas (2007) nurodo, kad tai patvirtina ir ugdymo praktika – kai pedagogai, dirbantys su įvairių sutrikimų turinčiais vaikais naudoja vadovėlius ir mokymo priemones, skirtas tipinės raidos vaikams.

Joffe, Cain, Maric (2007) teigia, kad kalbos sutrikimų turintys vaikai patiria sunkių problemų suvokdami pasakojimus, istorijas. Jiems sunku atsakyti į klausimus, susijusius su

pristatytomis istorijomis. Autoriai rekomenduoja skatinti „mentaliųjų paveikslų“ kūrimą, kurie gali padėti suvokti pasakojimus.

Svetimos kalbos geriau išmokstama toje šalyje ar aplinkoje, kur ta kalba yra kalbama, todėl galima manyti, kad vaikai, turintys kalbos sutrikimų, greičiau ugdys savo kalbą ne specialioje, o bendrojo lavinimo mokykloje. Svarbu, kad vaikas sugebėtų tinkamai adaptuotis šioje aplinkoje. Kalbos trūkumus siekiama įveikti mokykliniame amžiuje, tačiau dažnai bendrojo lavinimo mokytojai nesuvokia, kokių tiksliai sutrikimų gali turėti specialiujų ugdymo poreikių turintis vaikas jų klasėje. Pukinskaitė (2006) pažymi, kad vaikų turinčių kalbos sutrikimų psichologinės problemos daugeliu atveju priklauso nuo aplinkinių – mokytojų, bendraamžių ir kitų asmenų reakcijų į jų sunkumus. Šios reakcijos dažnai esti neigiamos: neturintis reikiamos patirties mokytojas kalbos sutrikimą gali palaikyti gebėjimų stoka ar intelekto sutrikimu. Jei aplinkiniai mano, kad vaiko intelektas pakankamas, nepakankama mokymosi pasiekimai gali būti klaidingai vertinami kaip tingėjimas, išsiblaškytas, menka mokymosi motyvacija ir pan. Tokie vaikai susiduria su „sisteminiu baudimu“, kuris galutinai atima iš mokinių norą mokytis: vaikas susigyvena su klaidomis, blogais pažymiais, bendraamžių pajuoka. Hallahan, Kauffman (2003), nurodo, kad taip per ilgą laiką prarandamas pasitikėjimas savimi, pasiekama būseną, kuri vadinama „išmoktu bejėgiškumu“⁹. Dažnai tokie nesuprasti vaikai, pradeda „kovoti“ su mokytojais – demonstruoja priešišumą, nepaiso elgesio taisyklių, laužo nustatytą tvarką klasėje.

Bendrojo lavinimo įstaigose dirbantiems mokytojams svarbu kuo anksčiau pastebėti tokius vaikus, konsultuotis su mokyklos specialistais, domėtis individualiomis vaikų ugdymosi programomis. Unčiūrys (1988), pažymi, kad gerai kalbantys vaikai lengviau reiškia savo mintis, laisviau bendrauja su kitais ir tuo pačiu, pilniau pažįsta juos supančią tikrovę. Kalba lemia daugelio psichinių procesų – suvokimo, mąstymo, atminties – raidą, kalbai sutrikus, lėtėja ir tam tikrų pažinimo procesų raida.

Taigi kalbos sutrikimai gali būti netaisyklingo vaikų rašymo ir skaitymo sunkumų pasekmė. Išlieka didelis skirtumas tarp bendrojo intelekto ir kalbinių gebėjimų. Laiku pastebėti ir koreguoti kalbos sutrikimai gali padėti mokiniui sėkmingai lavėti ugdymo procese.

Ališauskas (2003), teigė, kad visi asmenys, dalyvaujantys vaiko turinčio specialiųjų ugdymo(si) poreikių, turi palaikyti glaudžius ir pagarbius santykius su vaiku. Taip pat labai svarbus ir kitų vaikų įtraukimas į SUP turinčio vaiko gyvenimą, palankių ugdymosi situacijų modeliavimą, kuomet kiti klasės vaikai turi galimybę įsijausti į SUP turinčio klasės draugo situaciją.

⁹ Išmoktas bejėgiškumas – asmens įsitikinimas, kad jis negali kontroliuoti įvykių ir kad nepaisant jo dedamų pastangų ji vis vien lydės nesėkmė, Hallahan, Kauffman (2003).

East, Evans (2008) analizuoja mokymosi prieinamumo didinimą ir inkliuzinės švietimo sistemos plėtotę. Konkreti mokykla, konkrečioje vietovėje, atsižvelgdama į vietos bendruomenės poreikius ir ypatumus, įgyvendina inkliuzijos strategiją, sudarydama palankias sąlygas įvairių gebėjimų ir socialinių sluoksnių mokiniams mokytis, pasiekti gerų rezultatų ir dalyvauti mokyklos gyvenime. Autoriai pažymi, kad specialiosios mokyklos vaidmuo keičiasi, tokios mokyklos ateityje taps centrais, kurie teiks metodinę pagalbą, dalyvis patirtimi su bendrojo lavinimo mokyklomis. Į specialiąją mokyklą galės būti priimami tik labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai, jei to pageidaus tėvai. Inkliuzijos plėtros programa remia įvairius mokyklų bendradarbiavimo projektus, kurie padės mokykloms tenkinti poreikius mokinių, turinčių autizmo spektro sutrikimų, elgesio, emocijų ir socializacijos sutrikimų, kalbos, kalbėjimo ir komunikacijos problemų ir t.t. Šia plėtros programa Anglijos vyriausybė praneša bendrojo lavinimo mokykloms, kad jos neturėtų tikėtis, jog mokiniai su specialiaisiais poreikiais ugdysis specialiose mokyklose.¹⁰

Apibendrinant reikia pažymėti, kad specialistai, ugdantys kalbos sutrikimų turinčius vaikus, gali taikyti tokius pačius mokymo metodus, kurie yra laikomi specifiniais ir efektyviais, dirbant su tam tikros grupės vaikais ir atvirakščiai. Pavieniams tos pačios tipologinės grupės atstovams gali prireikti skirtingų mokymo būdų. Tai patvirtina ir ugdymo praktika – kuomet pedagogai, dirbantys su įvairių sutrikimų turinčiais vaikais naudoja vadovėlius ir mokymo priemones, skirtas įprastinės raidos vaikams.

Daugelis kalbos sutrikimų turinčių vaikų patiria papildomų iššūkių, kurie gali tiesiogiai paveikti vaikų mokymąsi ir akademinis pasiekimus. Kalbos sutrikimų turinčių mokinių mokymosi sunkumai pasireiškia, kai vaikai susiduria su tarimo sunkumais, kai nesupranta skaitomo teksto, nesugeba rašyti, sunkiai suprata tekstą.

1. 3. Kalbos sutrikimų poveikis mokinių psichologinei savijautai

Wadman, Botting ir kt. (2011) nurodo, kad mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, yra labiau emociškai pažeidžiami, dažniau serga depresija ir turi nerimo sutrikimų, lyginant juos su mokiniais, kurių kalbos raida atitinka amžiaus normas. Svarbu paminėti, kad mergaitės, nepaisant kalbos statuso, yra labiau pažeidžiamos nei berniukai. Tyrimo duomenys rodo, kad ankstyvoje paauglystėje, kai kuriems, kalbos sutrikimų turintiems paaugliams, būdingi nerimo simptomai, o depresijos simptomai gali mažėti. Taip pat paaiškėjo, kad į depresiją yra linkę tie kalbos sutrikimų turintys paaugliai, kurie turi elgesio problemų. Wadman, Botting ir kt. (2011) atlikto tyrimo

¹⁰ East, V., Evans, L. (2008). *Vienu žvilgsniu: praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas*. Vilnius: Tyto alba.

rezultatai rodo, kad paaugliai, kurie patyrė patyčias, gali tris kartus dažniau susirgti depresija vėlyvoje paauglystėje.

Petrauskienė, Ustilaitė (2013) teigia, kad sveikos mokyklos aplinkos programa apima fizinę, psichologinę – mokinių tarpusavio, mokytojų ir mokinių, mokytojų ir mokytojų, bei socialinę mokinio aplinkas. Mokyklinio amžiaus vaikų sveikatos sutrikimai siejami su gyvenimo būdu ir socialine aplinka, kurioje jie patiria stresą, įtampą, nerimą, patyčias, smurtą, mokymosi ir bendravimo sunkumus, todėl bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenėms tenka ypatingas vaidmuo, užtikrinant veiksmingą sveikatos ugdymą.

Gudžinskienė, Česnavičienė, Suboč (2007) teigia, kad ugdymo įstaigoms svarbiausi uždaviniai saugant ir stiprinant vaikų sveikatą yra saugoti ir puoselėti psichinę vaiko sveikatą, didinti socialinį saugumą, tobulinti orientavimąsi naujoje socialinėje aplinkoje, ugdyti saugaus elgesio įpročius bei saugoti ir stiprinti fizinę vaiko sveikatą. Todėl, mokytojams, dirbantiems su paaugliais, ugdant jų emocinę sveikatą, ypatingą dėmesį reikėtų skirti savigarbos ir pasitikėjimo savimi skatinimui, geranoriškiems tarpusavio santykiams, mokyti spręsti iškilančias problemas, padėti suprasti kada asmeniui reikia pagalbos, kaip jos siekti ir kur jos ieškoti. Jaunystės periode svarbu padėti vaikui ugdytis gebėjimą analizuoti ir vertinti savo emocinę būklę ir elgesį, kontroliuoti save, supažindinti su galimais emocinės sveikatos sutrikimais ir jų prevencija.

Medikai, mokytojai ir tėvai ilgą laiką didžiausią dėmesį skyrė vaiko fizinei sveikatai, palikdami nuošalyje dvasinės sveikatos sritį, nekreipdami dėmesio į vaiko emocinę būseną, nors ji yra neatsiejama sveikatos dalis. Tą patvirtina vaikų savižudybės tyrimų duomenys. Gana plačiai paplitę ir psichosomatinės sveikatos sutrikimų požymiai: vienišumas, depresiškumas, stresas. Didelė dalis mūsų šalies vaikų vartoja vaistus (Gudžinskienė, Česnavičienė, Suboč, 2007).

Vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinę savijautą, bendrojo lavinimo mokykloje, priklauso tiek nuo paties vaiko situacijos mokykloje, kalbos sutrikimų vertinimo, tiek nuo to, kaip aplinkiniai priima kalbos sutrikimų turinčius vaikus ir kaip į juos reaguoja. Skirtingos aplinkinių reakcijos gali lemti vaiko, turinčio kalbos sutrikimų, elgesį ir savijautą.

Jerome, Annette ir kt. (2002) atskleidė kalbos sutrikimų turinčių vaikų, teigiamo savęs vertinimo svarbą. Autorės pabrėžia, kad savigarba apima pažinimo, elgesio ir emocinius komponentus. Savigarba atskleidžia savęs pažinimo aspektą, kuris atspindi asmens suvokimą apie save. Vaikai, turintys kalbos sutrikimų, dažnai mokykloje patiria akademinį ir socialinį sunkumą. Kadangi akademiniai pasiekimai ir socialinis statusas svarbūs mokykloje, šiose srityse patiriami sunkumai gali neigiamai paveikti mokinių savigarbą. Harter (1999) nurodo, kad problemos atsiranda, kada mokiniai pradeda lyginti save su bendraamžiais. Autorė pažymi, jog tyrimais yra

įrodyta, kad kalbos sutrikimų turinčių vaikų savigarba yra žema, jie save vertina kaip mažiau populiarius.

Jusienė, Laurinavičius (2007) tikina, kad psichosocialinę ir elgesio raidą veikia aplinka ir genai. Neretai mes „paveldime“ ne tik genetinį polinkį, bet ir aplinką. Pvz., gerais pažintiniais gebėjimais pasižyminčių tėvų vaikai paveldi ne tik gerus prigimtinius gebėjimus, bet ir yra labiau ir tinkamiau ugdomi. Autoriai išskiria Eriksono psichosocialines raidos stadijas. Šiame darbe aktualiausios yra dvi:

- 6 – 12 metų - darbštumas arba menkavertiškumas: vaikai išsiugdo darbštumo, stropumo ir smalsumo sugebėjimus, noriai mokosi, arba jie jaučiasi menkaverčiais, niekuo nesidomi;
- 12 – 18 metų – tapatumas arba vaidmenų maišatis, paaugliai mokosi suvokti save kaip unikalias ir integruotas asmenybes, gyvenančias pagal tam tikras idėjas, arba yra sutrikę, nežino, ko nori iš gyvenimo.

Ališauskas (2007, p. 37) nurodo, kad vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinei savijautai bendrojo lavinimo mokykloje įtakos gali turėti integruotas ugdymas. Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčio vaiko ugdymas bendrojo lavinimo klasėje gali didinti vaiko atskirtį (jei pabrėžiamas vaiko kitoniškumas, taikoma kitokia (specialioji) ugdymo programa, kitokie vadovėliai, pabrėžiama specialistų pagalba ir kt.). Autorius atskleidžia specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčio vaiko negatyvią socialines - psichologines charakteristikas:

- vaikai nuolat patiria psichologinį diskomfortą;
- negatyviai vertina savijautą;
- jiems būdingas padidėjęs nerimastingumas;
- labiau išreikštas nepasitenkinimas klase, kurioje mokosi;
- vaikai patiria socialinę atskirtį klasėje („izoliuotieji“, „nepriimtieji“)

Ripley, Yuill (2005) pažymi, kad ne tik ekspresyvosios kalbos sutrikimai gali lemti elgesio problemas, bet tokios kalbos asociacija su emocinėmis problemomis. Mokymasis išreikšti jausmus labai priklauso nuo ankstyvosios kalbinės kompetencijos. Kalba yra pagrindinis įrankis elgesio savireguliacijai. Ekspresyvosios kalbos ugdymas gali padėti vaikams reguliuoti savo emocijas, tuo tarpu kiti kalbos aspektai, gali vaidinti svarbų vaidmenį bendravimui su aplinkiniais. Autoriai nurodo, kad ryšys tarp kalbos ir emocionalios savireguliacijos: 6 – 10 metų vaikų negatyvių emocijų reguliavimo supratimas buvo iš dalies nuspėjamas dėl ekspresyvosios kalbos lygio, o ne dėl kalbos imlumo įgūdžių. Vaikai turintys kalbos sutrikimų gali patirti socialinių ir emocinių įgūdžių įsisavinimo sunkumų. Kalba yra esminis veiksnys vaikų emocinei raidai, nes ji palaiko mokyklos

bendruomenėje vaikų sėkmingą savireguliaciją ir socialinius ryšius tiek su bendraamžiais, tiek su suaugusiais. Mokytojai turi būti atidūs, nes neretai mokiniams turintiems kalbos sutrikimų pasireiškia emocijų ir elgesio sutrikimai, jie dažnai būna užsispyrę, nepaklusnūs, kartais pasižymi susierzinimo priepuoliais, negebėjimu koncentruoti ir išlaikyti dėmesį. Yra nustatyta, kad kuomet pagerėja kalbos įgūdžiai – tuomet pagerėja ir vaikų elgesys (Ripley, Yuill, 2005). Hallahan ir Kauffman (2003, p. 226) teigia, kad kai kurie vaikai, turintys emocinių arba elgesio sutrikimų, yra labai gabūs ir gauna labai aukštus intelekto testo įvertinimus. Intensyvi, ankstyvoji į elgesį orientuota intervencija gali padėti, atskleisti gebėjimus, kurie anksčiau nebuvo pastebėti. Tai reiškia, kad kai kurie asmenys gali turėti pažinimo problemų. Šias problemas galima išspręsti taikant intensyvią ankstyvąją intervenciją.

Ališauskas (2007) nurodo, kad vaiko, turinčio specialiųjų poreikių, psichosocialinis portretas pasižymi ambivalentiškumu: jis nėra tik teigiamas arba tik neigiamas, tačiau ugdymo praktikoje labiau išskiriamos neigiamos charakteristikos. Autorius pažymi, kad ne negalė ar specialieji poreikiai patys savaime tiesiogiai lemia vienokią ar kitokią situaciją, bet kad skirtinga situacija susiklosto priklausomai nuo visų ugdymo proceso dalyvių charakteristikų, jų sąveikos, aplinkos ir kt. faktorių. Todėl siekiant specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčių moksleivių, besimokančių bendrojo lavinimo mokykloje, geresnės mokyklinio gyvenimo kokybės, svarbu kelti jų savivertės ir savivokos lygį, akcentuojant vaiko galias ir gebėjimus.

Cohen, Lipsett (1991) tyrė, ar kalbos sutrikimų turintys vaikai turi psichologinių sutrikimų. Tokių vaikų temperamentas yra sudėtingesnis, lyginant juos su vaikais, kurių kalbos raida atitinka amžiaus normas. Autoriai kėlė hipotezę, kad psichologinių ir kartu kalbos sutrikimų turintys vaikai - turi sudėtingesnių psichopatologijų ir yra problematiškesni, nei tik psichologinių sutrikimų turintys vaikai, kurių kalbos raida atitinka amžiaus normas.

Kalbos ir psichologinių sutrikimų turinčių, vaikų motinos, patiria didesnę asmeninį sielvartą, lyginant su motinomis, kurių vaikai turi tik psichologinių sutrikimų. Tačiau žvelgiant iš motinų perspektyvos, hipotezė, kad kalbos ir kartu psichologinių sutrikimų turintys vaikai ir, ypač vaikai su neatpažintais kalbos sutrikimais, būtų vertinami kaip labiau simptomatiški ir susiduriantys su didesnėmis problemomis nei vaikai, kurie turi tik psichologinių problemų, o jų kalba atitinka amžiaus normas, nebuvo patvirtinta. Iš tiesų – vaikai su nenustatytais kalbos sutrikimais buvo labiausiai panašūs į vaikus, kurie turėjo vien psichologinių sutrikimų. Nustatyta, kad vaikams, kuriems nustatytas kalbos sutrikimas, pasireiškia mažiau įvairių simptomų, nei lyginant juos su kitomis grupėmis. Kalbos sutrikimų turinčių grupių psichopatologijos modelis

nebuvo susietas su kalbos sutrikimo modeliu. Tačiau šis požiūris yra iš motinų perspektyvos. (Cohen, Lipsett 1991)

Cohen, Lipsett (1991) iškeltos hipotezės labiau pasitvirtina aiškinantis mokytojų požiūrį į kalbos sutrikimų turinčių vaikų elgesį. Abi vaikų grupės – tiek su atpažintais kalbos sutrikimais, tiek su neatpažintais – ženkliai demonstravo įgytas problemas ir nedėmesingumą lyginant juos su vaikais turinčiais vien psichologinių sutrikimų. Taipogi vaikai su nenustatytais kalbos sutrikimais, mokytojų buvo vertinami turintys daug sunkesnių simptomų, negu sutrikę vaikai su normaliai išsivysčiusia kalba. Tyrimai rodo, kad mokytojai gali būti kur kas atidesni ir jautresni susietam kalbos ir psichologiniam sutrikimo efektui, jie gali matyti kur kas aiškiau kalbos sutrikimo įtaką elgesiui, net jei kalbos sutrikimai yra vos pastebimi.

Lindsay, Dockrell, Palikara (2010) teigia, kad mokiniai, kurie turi kalbos sutrikimų, dažniau pasižymi žema saviverte. Autoriai įvardija savęs vertinimą kaip multi-dimensinį reiškinį. Paauglystė yra tas metas, kuomet kinta žmogaus fizinė, pažintinių procesų ir emocijų raida. Paauglystė yra ne tik galimybių, bet ir iššūkių metas. Ypatingai šis periodas yra sudėtingas mokiniams, kurie turi kalbos sutrikimų. Šie vaikai turi pirminių kalbos sunkumų, kurie negali būti paaškinami kitais pažinimo, suvokimo ir neurologiniais trūkumais. Autoriai pažymi, kad paauglių aukštas savęs vertinimas gali veikti kaip apsauginis faktorius prieš psichines sveikatos problemas, narkotikų vartojimą ir anti-socialų elgesį, tačiau žemas savęs vertinimas asocijuojamas su negatyviomis paauglystės pasekmėmis, įskaitant padidėjusį depresijos lygį ir kriminalinį elgesį. Lindsay, Dockrell, Palikara (2010) nurodo, kad jauni žmonės, turintys kalbos sutrikimų, pasižymi žemu savęs vertinimu dėl akademinų pasiekimų: jų savivertė yra žema ne dėl to, kad jie turi kalbos sutrikimų, bet dėl akademinų pasiekimų. Kai vaikai baigia mokyklą ir atsiduria kitokioje, laisvesnėje aplinkoje, jų savęs vertinimas pagerėja, nors jie susiduria su naujais ir skirtingais iššūkiais.

Jusienė, Laurinavičius (2007) kaip vieną iš psichosocialinės raidos krizių, su kuria susiduria mokyklinio amžiaus vaikai, pažymi menkavertiškumo reiškinį: šioje raidos pakopoje pavojai gali kilti dėl pojūčio, kad esi niekam tikęs ir menkavertis. Nusivylęs savo paties įgūdžiais ir gebėjimu veikti arba savo padėtimi bendraamžių grupėje, vaikas gali prarasti norą tapatintis su jais, būti darbštus ir veikiantis, smalsus ir besidomintis. Taip gali atsitikti dėl kelių priežasčių:

- aplinka, kurioje vaikas yra, visiškai nevertina darbštumo, stropumo, gebėjimo dirbti ir tobulinti savo įgūdžius;
- nėra aplinkos, kuri padėtų vaikui suvokti, kurie jo atliekami vaidmenys yra prasmingi;

- vaikas gali ugdytis pojūtį, kad yra menkesnis už kitus, netikėlis arba nevykėlis ir tuomet, jeigu jis nuolat lyginamas su kitais, už jį geresniais, sėkmingesniais;
- panašiai atsitinka, jeigu nėra tinkamai įvertinamos arba pastiprinamos jo pastangos, jeigu pabrėžiamos ne sėkmės, o nesėkmės, nepavykę dalykai.

Menkesnis už kitus besijaučiantis vaikas gali tapti pasyvus, niekuo nesidomintis, nieko nenorintis, nemokantis, tingus arba gali siekti būti pranašesnis už kitus netinkamu elgesiu – agresija, tyčiojimusi iš kitų, kerštavimu, nuolatiniu dėmesio reikalavimu.

Gudžinskienė, Česnavičienė, Suboč (2007) tvirtina, kad emocinė ir psichologinė sveikata priklauso nuo mokinių ir mokyklos, mokyklos ir bendruomenės savitarpio santykių. Ugdymo institucija turėtų rūpintis ne tik intelektualiniais, bet ir emociniais ugdytinių bei pedagogų poreikiais. Kiekvienas mokinys trokšta būti pastebėtas, išgirstas, išklaudytas. Ugdymas, pagrįstas pedagogų vidine išmintimi, meile ir gera valia, teikia dvasinės stiprybės, emocinės sveikatos. (Gudžinskienė, Česnavičienė, Suboč, 2007). Ugdytinis geriau jausis, bus sveikesnis, emociškai sveikoje aplinkoje, kur psichologinis klimatas skatina veiklią ir kūrybingą nuotaiką. Ališauskas (2003) pažymi pedagogų bendradarbiavimo svarbą. Anot autoriaus, labai svarbus SUP pedagogų ir vaikui pagalbą teikiančių specialistų bendradarbiavimas. Bendrojo ugdymo įstaigų pedagogams reikėtų siekti aukštesnės kompetencijos atpažįstant ir tenkinant moksleivių specialiuosius poreikius, nes baimę ir atstūmimą dažniausiai lemia informacijos apie SUP turinčius vaikus stoka. Adaškevičienė (1999) nurodo, kad tas vaikas, kuris jaučiasi esąs tėvų, pedagogų ir kitų artimųjų mylimas, nevaržomas, auga džiugioje ir linksmoje atmosferoje, yra sveikesnis ir stipresnis negu tas, kuris jaučiasi atstumtas, nereikalingas, nuolat kontroliuojamas ir baramas.

Pirmoje darbo dalyje, remiantis įvairiais autoriais, siekta atskleisti veiksnius, kurie lemia kalbos sutrikimų turinčių vaikų, ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje, psichologinę savijautą, aptarta kalbos sutrikimų problematika, kalbos sutrikimų priežastys bei pagalbos vaikams, turintiems kalbos sutrikimų, ypatumai.

Ypatingai svarbi bendrojo lavinimo mokyklos mokytojų, specialiųjų pedagogų kompetencija ir atjauta, bendraklasių sugebėjimas reikšti kalbos sutrikimų turintiems vaikams empatiją. Tyrimų duomenys rodo, kad jauni žmonės, turintys kalbos sutrikimų, pasižymi žemu savęs vertinimu dėl akademinų pasiekimų: jų savivertė yra žema ne dėl to, kad jie turi kalbos sutrikimų, bet dėl akademinų gabumų. Su kalbos sutrikimų turinčių vaikų bendrojo lavinimo mokykloje psichologine savijauta yra susiję daug reiškinių: nesėkmės baimė, savivertė, motyvacija, integruotas ugdymas, aukštas savęs vertinimas, menkavertiškumas ir t.t.

2. skyrius VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ, PSICHOLOGINĖS SAVIJAUTOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodologija

Tyrimui atlikti parengta pusiau uždaro tipo anketa, kurią sudaro demografinis blokas ir tyrimo tikslą atitinkantys klausimai (Priedas Nr.1), sudaryti interviu klausimai mokiniams (Priedas Nr.3). Taip pat siekiant iširti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinę savijautą, tyrimui buvo naudojamas Rosenberg'o testo klausimynas (Priedas Nr. 2). Rosenberg'o savigarbos skalė naudojama siekiant atskleisti kaip mokiniai save vertina, todėl ši skalė dar vadinama pasitikėjimo savimi ar savivertės skale. Perskaičius teiginius, respondentai turėjo pasirinkti, ar teiginys jiems tinka, ar ne, tokiu būdu atsakydami jeigu visiškai sutinka su teiginiu „VS“ (visiškai sutinku), jeigu sutinka su teiginiu - „S“ (sutinku), jeigu nesutinka - „N“ (nesutinku), jeigu visiškai nesutinka - „VN“ – (visiškai nesutinku). Naudojant šį testą psichologinė savijauta apskaičiuojama remiantis šia skaičiavimo sistema: *i 1, 2, 4, 6 ir 7* klausimus atsakymų vertė – visiškai sutinku 3 balai, sutinku – 2 balai, nesutinku 1 balas, visiškai nesutinku – 0 balų. Į 3, 5, 8, 9 ir 10 klausimus atsakymų vertė – visiškai priešinga: visiškai nesutinku 3 balai, nesutinku 2 balai, sutinku 1 balas, visiškai sutinku 0 balų.¹¹

Psichologijos žodyne savęs vertinimas apibūdinamas kaip „individo savęs paties, savo galimybių, savybių ir vietos tarp kitų žmonių vertinimas“ (Psichologijos žodynas, 1993, p. 263). Tuo tarpu lietuvių kalboje naudojama daug terminų, siekiant įvardinti savęs vertinimą: *savęs vertinimas, aš vaizdas, savęs supratimas, aš koncepcija, aš lygis, savimonė* ir dar kiti. Vienais atvejais šie terminai pateikiami kaip sinonimai (dažniausiai šnekamojoje kalboje)¹²

Tyrimo dalyvavo pedagogai ir mokiniai iš Kauno rajono Garliavos A. Mitkaus pagrindinės mokyklos, Garliavos Juozo Lukšos gimnazijos, Garliavos Jonučių progimnazijos, Kauno Humanitarinės pagrindinės mokyklos, Kauno Šv. Pranciškaus pagrindinės mokyklos. Buvo gauti įstaigų vadovų sutikimai apklausti mokinius ir pedagogus.

Anot Luobikienės (2000), sudaryti ir tyrimo metu pateikti klausimai, yra tyrėjo siekimo iširti kokį nors reiškinį visuma. Atliekant tyrimą, gavus tėvų sutikimus buvo apklausata 50 kalbos sutrikimų turinčių mokinių ir 120 juos ugdančių pedagogų. Apklausiant vaikus buvo naudojamas standartizuotas Rosenberg'o testo klausimynas. Siekiant papildyti klausimyno duomenis, mokiniai

¹¹ Rosenberg'o skalė. Prieiga internete: . <http://www.wwnorton.com/college/psych/psychsci/media/rosenberg.htm>
Žiūrėta 2014 01 12

¹² Savęs vertinimas. Prieiga internete: http://psichologas.lt/saves_vertinimas/. Žiūrėta 2014 02 04

apklausti individualiai, interviu metodu. Jiems buvo užduoti iš ankto paruošti klausimai. Atliekant interviu buvo galimybė tiesiogiai bendrauti su respondentais, geriau pažinti tiriamuosius. Interviu metu mokinių gauti atsakymai buvo transkribuojami į tekstą raštu. Tyrime taip pat dalyvavo ir mokyklų, kuriose ugdomi kalbos sutrikimų turintys mokiniai pedagogai. Parengus klausimus ir sudarius pusiau uždaro tipo anketas, pedagogams jos buvo įteiktos tiesiogiai. Respondentai atsakė į anketos klausimus jiems patogiu metu. Anketą sudarė demografinis ir 9 diagnostiniai blokai.

Mokiniams anketą sudaro diagnostinė dalis. 1 lentelėje pateikiami pusiau struktūrizuoto interviu klausimai. Interviu klausimai parinkti remiantis tyrimo tikslais, siekiant nustatyti kalbos sutrikimų turinčių mokinių savęs vertinimą, saugumo jausmą, bei adaptaciją mokykloje.

1 lentelė

Interviu klausimynas mokiniams

Anketos dalys	Anketos klausimai	Aprašymas
Diagnostiniai klausimai	1 klausimas	Mokinio savijauta klasėje
	2 klausimas	Mokinio draugų ratas
	3 klausimas	Patyčių situacija
	4 klausimas	Saugumo aspektas
	5 klausimas	Mokinio pasitikėjimas savimi
	6 klausimas	Savęs lyginimas su bendraamžiais
	7 klausimas	Mokinių ir pedagogų santykiai
	8 klausimas	Pagalbos poreikis mokiniams

Mokiniams skirtą Rosenberg'o savęs vertinimo skalę sudaro 1 dalis: diagnostinė, kuri aptariama 2 lentelėje.

2 lentelė

Rosenberg'o vertinimo skalė (mokinių anketa)

Anketos dalys	Anketos klausimai	Aprašymas
Diagnostiniai klausimai	1 – 2 klausimai	Mokinio savivertės
	3 klausimas	Mokinio geros savybės
	4 klausimas	Žemas mokinio savęs vertinimas
	5 klausimas	Teigiamas mokinio savęs vertinimas
	6 klausimas	Aukštą savęs vertinimą
	7 klausimas	Teigiamas savivertės formavimas
	8 klausimas	Mokinio savivarbos aspektas
	9 klausimas	Kritiškas aš vaizdas
	10 klausimas	Menkavertiškumo jausmai mokinio savijautoje

Pedagogams skirtą anketą sudaro 2 dalys: demografinis blokas ir blokas skirtas atskleisti pedagogų požiūrį, bei metodus gerinančius klasių mikroklimatą kuriose mokosi kalbos sutrikimų turintys mokiniai. Duomenys pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė

Diagnostinis ir demografinis blokas (pedagogų anketa)

Anketos dalys	Anketos klausimai	Aprašymas
Demografiniai klausimai	1 – 2 klausimai	Respondentų kvalifikacinis laipsnis, pedagoginio darbo stažas
Klausimai skirti atskleisti pedagogų požiūrį ir darbo metodikas	3 klausimas	Būdai, kuriais pedagogai gauna informacijos apie kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinę savijautą ir ugdymo būdus.
	4 klausimas	Pedagogų nuomonė apie kalbos sutrikimų turinčių mokinių integraciją mokykloje.
	5 klausimas	Informacijos apie kalbos sutrikimų turinčius mokinius pakankamumas.
	6 klausimas	Ugdymo sunkumai pedagogų darbe
	7, 8 klausimai	Reiškiniai lemiantys mokinių psichologinę savijautą
	9, 10 klausimai	Metodai klasės mikroklimatui gerinti
	11 klausimas	Kalbos sutrikimų turinčių mokinių požymiai
	12 klausimas	Psichologinės savijautos sąsajos
	13 klausimas	Problemos mokinių tarpusavio santykiuose

Pedagogų ir mokinių anketinės apklausos duomenys apdoroti ir grafiškai pavaizduoti naudojant *Microsoft Office Excel 2010 programą*. Taip pat naudota *Microsoft Office Word 2010 programa*.

2.2. Tyrimo organizavimas

Stengiantis atsakyti į magistro tyrimo uždavinius, buvo atliktas empirinis tyrimas ir literatūros šaltinių analizė. Šio tyrimo tikslas – išanalizuoti kokia yra kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinė savijauta bendrojo lavinimo mokyklose, bei pedagogų supratimą ir taikomus pagalbos būdus, gerinant klasių, kuriose mokosi šie mokiniai mikroklimatą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinės savijautos mokslinę sampratą, remiantis mokslinės literatūros analize.
2. Nustatyti kokius metodus naudoja pedagogai, siekdami pagerinti klasės, kurioje mokosi kalbos sutrikimų turintys mokiniai, mikroklimatą.

3. Įvertinti, kokia yra kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinė savijauta.

Tyrimė dalyvavo 50 penktų - dešimtų klasių mokinių ir 120 pedagogų. Pedagogai tyrimė sutiko dalyvauti savo noru, prieš apklausiant mokinius, buvo gauti tėvų sutikimai. Atliekant tyrimą su mokiniais, atrinkti kalbos sutrikimų turinčius mokinius padėjo mokyklose dirbančios logopedės ir specialiosios pedagogės. Informaciją apie tyrimo anonimiškumą tyrimo dalyviai gavo tyrimo pradžioje.

Tyrimo eiga:

1. *Atlikta mokslinės literatūros analizė.* Analizuojant darbo temą, siekiant atsakyti į iškeltus uždavinius, atlikta mokslinės literatūros analizė.
2. *Nustatyta tyrimo imtis.* Tyrimui atlikti buvo pasirinktos mokyklos, kuriose mokosi kalbos sutrikimų turintys mokiniai ir juos ugdantys mokytojai.
3. *Instrumentų rengimas tyrimui.* Kiekybiniam tyrimui atlikti buvo sudaryta anketa pedagogams ir parengti interviu klausimai mokiniams.
4. *Empirinių duomenų kaupimas:* renkantis mokyklas tyrimui, buvo domimasi, kuriose mokosi mokinių turinčių kalbos sutrikimų. Buvo prašoma jiems dėstomų mokytojų atsakyti į anketos klausimus. Prieš apklausiant mokinius buvo gauti tėvų sutikimai. Mokinius padėjo atrinkti mokyklose dirbančios specialiosios pedagogės ir logopedės. Respondentams buvo užtikrintas konfidencialumas ir anonimiškumas. Gauti atsakymai buvo naudoti baigiamojo darbo tikslui. Tyrimas buvo atliekamas 2014 m. rugsėjo – lapkričio mėnesiais.
5. *Sukauptų duomenų apdorojimas.* Tyrimo eigoje gauti duomenys apdoroti naudojant *Microsoft Office Excel 2010, Microsoft Office Word 2010 programas.* Statistiniai metodai buvo naudojami analizuoti tyrimo duomenis.

2. 3. Tyrimo imties charakteristika

Tyrimė dalyvavo pedagogai ugdantys kalbos sutrikimų turinčius mokinius, bei kalbos sutrikimų turintys mokiniai iš Kauno rajono ir Kauno miesto bendrojo lavinimo mokyklų. Iš viso buvo apklausata 120 pedagogų ir 50 mokinių. 80 apklaustų pedagogų dirba Kauno miesto mokyklose, 40 pedagogų Kauno rajone. 30 mokinių mokosi Kauno miesto ugdymo įstaigose, 20 respondentų Kauno rajone.

Vykdant apklausas buvo siekta sužinoti, kokia yra mokinių turinčių kalbos sutrikimų psichologinė savijauta, bei mokytojų pedagoginis pasirengimas, ir nuostatos ugdant šiuos mokinius.

Išanalizavus tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad dauguma tyrime dalyvavusių pedagogų yra vyresnio amžiaus, maždaug nuo 40 iki 65 metų. Apklausoje dalyvavę mokytojai yra įgiję aukštą kvalifikacinę kategoriją. Galime daryti prielaidą, kad daugelį metų dirbantys pedagogai sukaupe didelę praktinio darbo patirtį. Daugelis dirbančių pedagogų turi mokytojo metodininko ir mokytojo eksperto kvalifikacinius laipsnius. Duomenys pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė

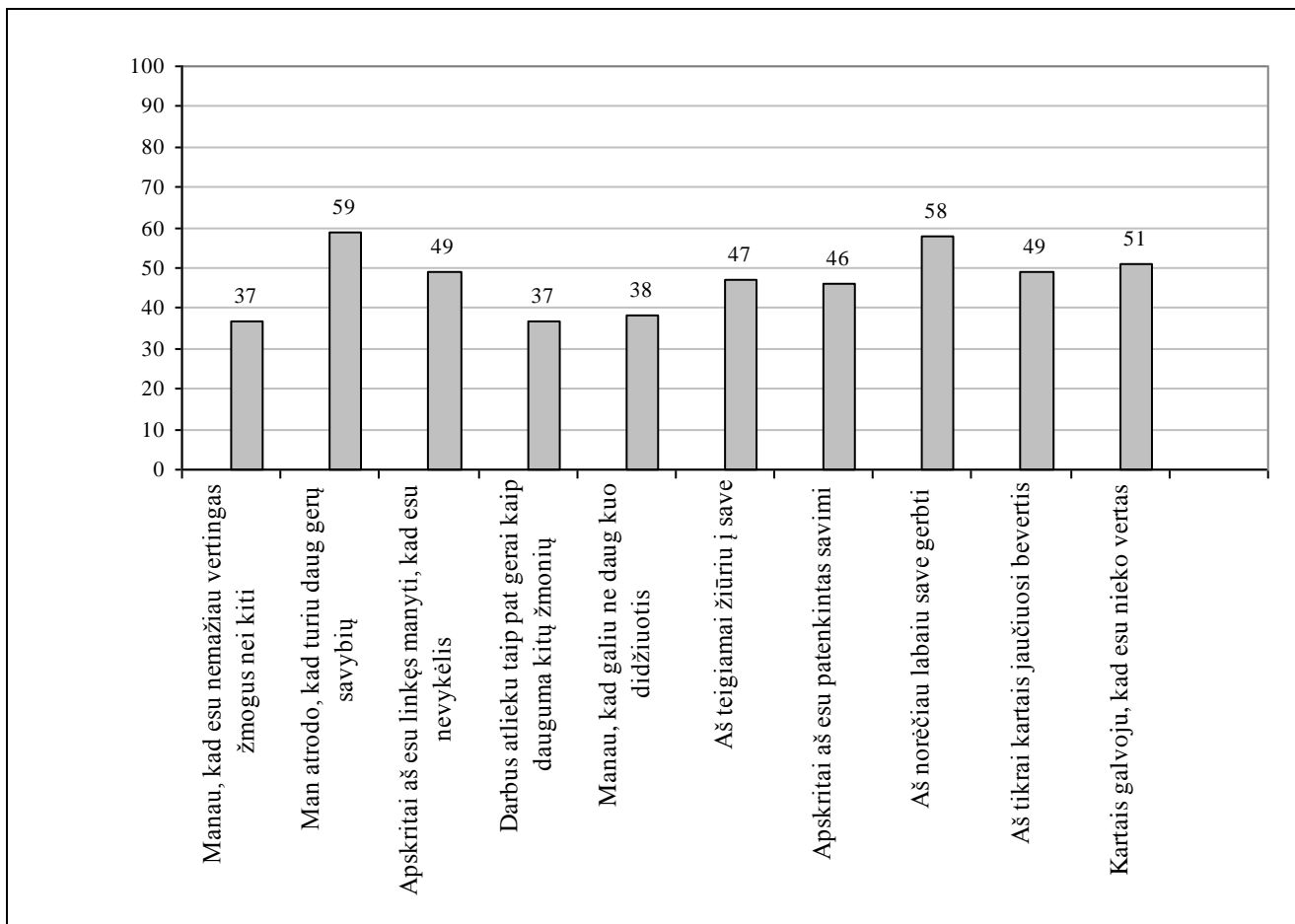
Mokytojų demografinių duomenų rezultatai, %

Demografinis blokas		N	%
Kvalifikacinė kategorija	Mokytojas	17	14.1
	Vyr. mokytojas	33	27.5
	Metodininkas	60	50
	Ekspertas	14	11.6
Pedagoginio darbo stažas			
	0 -5 metai	6	5
	5 – 10 metų	9	7.5
	10– 15 metų	15	12.5
	15 -20 metų	17	14.1
	20 – 30 metų	36	30
	Virš 30 metų	37	30.8

2. 4. Vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, nuomonė apie savo psichologinę savijautą

Siekiant nustatyti kalbos sutrikimų turinčių mokinių savęs vertinimo ypatumus, buvo prašoma jų užpildyti Rosenberg'o savivertės skalę.

Mokinių savęs vertinimas Rosenberg'o savivertės skalėje pateikiamas 1 paveikslėlyje. Remiantis gautais atsakymais galima daryti išvadą, kad kalbos sutrikimų turintys mokiniai yra savikritiški ir beveik pusės mokinių savivertė yra žema. Daugiau nei pusė respondentų teigia, kad norėtų labiau save gerbti. Beveik pusė tyrime dalyvavusių mokinių atsakė, kad jaučiasi beverčiai, arba nieko verti. Tačiau daugiau nei pusė mokinių nurodė turintys daug gerų savybių. Savigarba apima pažinimo, elgesio ir emocinius komponentus. Ji parodo savęs pažinimo aspektą, kuris atspindi asmens suvokimą apie save. Vaikai, turintys kalbos sutrikimų, dažnai mokykloje patiria akademinį ir socialinį sunkumą. Kadangi akademiniai pasiekimai ir socialinis statusas mokyklos gyvenime yra svarbūs ir reikšmingi, patiriami sunkumai šiose srityse gali neigiamai paveikti mokinių savigarbą. Visgi yra atvejų, kuomet mokinių gyvenimo patirtis yra ypatingai neigiamai, jie gali matyti save visiškai neigiamai. Problemos atsiranda, kai mokiniai pradeda sugebėti lyginti save su kitais bendraamžiais.



1 pav. Savęs vertinimas Rosenberg'o savivertės skalėje, %

Navickas, Vaičiulienė (2010) pažymi, kad vaikai ypač stipriai išgyvena atsidūrę atstumtojo, izoliuotojo vaidmenyje. Dar sunkiau, kai vaikas nesupranta atstūmimo priežasčių arba negali jų pakeisti. Tokiu atveju būtina mokytojo pagalba.

Norint plačiau atskleisti vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinę savijautą, jų savęs vertinimą, klasės mikroklimatą, buvo atliktas interviu. Tyrime dalyvavo 50 mokinių. Tyrimo metu išryškėjo, kad mergaitės buvo daugiau atviresnės, nei berniukai.

Duomenys apie tyrime dalyvavusių mokinių psichologinę savijautą pateikti 5 lentelėje. Išanalizavus gautus rezultatus, galime daryti išvadas, kad tik pusė kalbos sutrikimų turinčių mokinių mokykloje jaučiasi saugiai. Šiek tiek mažiau nei pusė jų pasitiki savimi, bei lygindami su kitais vertina save teigiamai. Tačiau svarbia problema išlieka patyčių klausimas, kurias patiria beveik pusė kalbos sutrikimų turinčių mokinių mokykloje. Aktualus saugumo klausimas. Didelis skaičius mokykloje neturi draugų ir lygindami save su bendraamžiais, jaučiasi prastesni. Kad ir kaip apklausoje dalyvavę pedagogai akcentavo gerus mokinių ir mokytojų santykius, kai kurie, kalbos ir sutrikimų turintys mokiniai su pedagogais nesutaria, jaučiasi išskiriami, pernelyg daug kritikuojami. Duomenų, gautų interviu metu įžvalgos leidžia daryti prielaidą, kad jauni žmonės nelinkę atvirauti

suaugusiems, kad ir kokius sunkumus patiria, tik mažas respondentų skaičius išsakė norintys sulaukti pedagogų pagalbos.

5 lentelė

Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų psichologinė savijauta, %

Kategorija	Subkategorija	Mokinių atsakymai	N	%
Kalbos sutrikimų turinčių mokinių savijauta klasėje	Teigiamas vertinimas	<i>Jačiuosi puikiai, nes turiu daug draugų.[1, 7,] Man patinka mano klasės draugai.[11, 37] Labai patinka, nes mokykloje galiu pažaišti.[4, 18, 33, 49] Man patinka, nes turiu vieną, tikrądraugą.[13, 24, 46] Klasėje linksma.[28, 39, 50] Mano mokytojai geri ir man padeda.[27] Mūsų klasė šauni ir man čia gera.[48] Jaučiuosi gerai.[40]</i>	17	34
	Neigiamas vertinimas	<i>Dauguma iš manęs tyčiojasi. [2, 9, 15, 21, 30, 43, 44] Man atrodo, kad manęs niekas nemėgsta.[10, 16, 29] Jaučiuosi klaikiai.[31, 42, 47] Jaučiuosi atstumta.[6, 20] Man mokykloje nepatinka.[38, 41, 45] Jaučiuosi prastesnė už kitus.[5, 14] Aš ne tokia, kaip kiti. [26, 35] Man nesiseka mokytis.[3, 8, 12, 23] Jaučiuosi prislėgta ir nereikalinga. [19]</i>	27	54
	Neutralus vertinimas	<i>Nei patinka, nei nepatinka. [17, 22] Man tas pats, 25, 32, 34, 36]</i>	6	12
Draugų ratas mokykloje	Gerai santykiai	<i>Turiu daug draugų. [2, 7, 13, 24, 27, 30, 49] Turiu vieną draugą. [3, 17, 28, 46] Turiu keletą draugų. [1, 4, 14, 18, 33, 37, 50] Mes visi draugaujame. [39, 40, 43, 44, 48]</i>	29	58
	Blogi santykiai	<i>Su manimi draugauja, bet man jie nepatinka. [9, 10, 11, 15, 47] Kai būnu klasėje su manimi dauguma draugauja, bet jaučiu, kad mane apkalba. [19, 29] Neturiu draugų. [5, 12, 16, 21, 22, 31, 36, 45] Nenoriu su niekuo bendrauti. [34, 42] Su manimi niekas nedraugauja. [6, 20,] Noriu draugauti su klasės mokiniais, bet jie nenori su manimi draugauti. [25, 35] Dažniausiai būnu viena. [8, 41]</i>	23	46

Patyčių situacijos vertinimas	Tolerantiškas mokinių elgesys	<i>Vaikai iš manęs nesityčioja. [1, 2, 3, 4, 7, 11, 13,14, 17, 18, 21, 23, 24, 27, 28, 30, 33, 37, 39, 40, 43, 44, 46, 48, 49, 50]</i>	26	52
	Netolerantiškas mokinių elgesys	<i>Iš manęs dažnai tyčiojasi. [5, 15, 22, 25, 29, 42] Kartais patiriu patyčias. [10, 26, 31, 47] Dažnai mane apkalba. [8,34, 45] Su manimi draugauja, bet man atrodo, kad kiti vaikai iš manęs šaiposi, nes kai nususuku jie juokiasi iš manęs [20] Taip, dažnai patiriu patyčias. [35,] Kartais pasityčioja [36] Tuailete iš manęs šaiposi. [6] Atiminėja mano daiktus. [9,] Per pamokas baksnoja man į nugarą. [16, 38] Juokiasi iš mano drabužių. [12, 32] Sako, kad aš smirdžiu [19, 41]</i>	24	48
Saugumo aspektas				
Saugumo aspektas	Saugumo jausmas	<i>Dažniausiai jaučiuosi saugiai. [1, 5, 8, 14, 13, 26, 33, 38, 40, 42, 47, 50] Visada jaučiuosi saugiai. [4, 21, 24, 30, 49] Klasėje ramu. [11, 19] Mūsų klasėje visi draugiški. [2, 7, 17, 18, , 39, 44, 46] Aš nieko nebijau. [3, 23, 37] Saugiai, nes šiais metais bermiukai mergaičių nemuša. [28]</i>	30	60
	Nesaugi aplinka	<i>Saugiai nesijaučiu. [10, 20, 22, 23, 29, 31, 32, 34, 35, 41, 43,48] Kartais aš bijau eiti į mokyklą. [6, 16 , 25, 27, 36] Bijau būti koridoriuose. [9, 13, 15]</i>	20	40
Pasitikėjimas savimi				
Pasitikėjimas savimi	Pasitikėjimas savimi	<i>Dažniausiai pasitikiu savimi. [1, 2, 4, 11, 17, 24, 30, 43, 46, 48, 50,] Kartais pasitikiu savimi. [3, 13, 28, 37, 40, 44, 49] Pasitikiu savimi, kai gaunu gerą pažymį. [7, 18, 27, 33, 39]</i>	23	46
	Nepasitikėjimas savimi	<i>Beveik niekada nepasitikiu savo jėgomis. [8, 9, 16, 20, 25, 32, 34, 41, 45, 47] Bijau, kad ant manęs šauks. [6, 12, 22, 36,] Nerimauju dėl savo pasiekimų. [14, 19, 21, 23, 26, 35, 38] Kai nesiseka, aš labai išgyvenu. [10,] Nelabai pasitikiu savimi [5, 42] Nežinau. [15, 29, 31]</i>	27	54

Mokinių savęs lyginimas su bendraamžiais	Teigiamas savęs vertinimas	<i>Manau, kad esu lygiai toks pats kaip kiti. [3, 4, 7, 15, 25, 28, 30, 31,33, 37, 39, 40, 43, 49, 50] Aš esu šaunus (i). [1, 8, 13, 44] Save vertinu teigiamai. [11, 17, 45, 48] Manau, kai stengiuosi, man viskas pavyksta. [2,] Nors nesiseka, bet aš stengiuosi. [27, 46] Esu tokia kaip kiti, tik kitos mergaitės už mane storesnės. [18]</i>	27	54
	Neigiamas savęs vertinimas	<i>Aš norėčiau save gerbti. [6] Kartais jaučiuosi bevertis. [12, 32] Kartais atrodo, kad aš nieko nesugebu. [5, 14, 16, 42] Jaučiuosi nevykėlė (is) [9, 20, 22, 26, 34]Man nesiseka mokytis ir aš bijau, egzaminų. [19, 29, 41, 47]Gaila, bet man sekasi prasčiau nei kitiems [10, 21, 23, 35, 36, 38]</i>	23	46
Mokinių ir pedagogų tarpusavio santykiai	Gerai santykiai	<i>Visi mokytojai geri. [3, 7, 13, 17, 24, 25, 31, 33, 39, 43, 44, 46, 48, 49] Su mokytojais sutariu gerai. [2, 27, 30, 45] Kai mokaisi, visi yra geri. [11, 18] Mokytojai dažnai mane pagiria. [4, 40] Beveik visi mokytojai yra geri. [1, 10, 15, 28, 37, 50]</i>	29	58
	Blogi santykiai	<i>Ne visi mokytojai yra tolerantiški. [5, 12] Kartais jaučiu, kad mane išskiria iš kitų. [16, 29] Jaučiu, kad mane vertina neigiamai. [20, 41] Mokytojai pikti.[19, 42] Sulaukiu daug kritikos. [6, 21, 23, 38] Kai kurie mokytojai dažnai apšaukia. [9, 22, 32,] Nesutariu su mokytojais. [26, 34, 35, 36, 47]</i>	21	42
Pagalbos poreikis kalbos sutrikimų turintiems mokiniams	Pagalba reikalinga	<i>Pagalbos mokantis, ruošiant pamokas. [2, 24, 48, 9, 10, 11,] Pasikalbėti, kai sunku ar linksma. [1, 50] Kad būtų mažiau namų darbų.[38, 45] Kad padėtų sutarti su klasės vaikais. [14] Kad mokytojai būtų geresni. [23] Kad mokytojai neišskirtų manęs iš kitų. [13] Noriu mokytis iš tų pačių knygų kaip ir kiti vaikai. [43]</i>	14	28

	Pagalba nereikalinga	<i>Man pagalbos nereikia. [3, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 29, 30, 21, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 49]</i>	36	72
--	----------------------	--	----	----

Mokinių savijauta labai priklauso nuo to kokia mokykloje yra atmosfera, koks yra mokinių ir jų bendraamžių bendravimas, koks yra mokinių ir mokytojų santykis, kaip bendradarbiauja ne tik patys pedagogai tarpusavyje, tačiau kiek ir kaip bendrauja patys tėvai su pedagogais. Šie ir dar daug kitų aspektų lemia mokinių savęs vertinimą. Jei aplinka nėra skatinanti, jokių teigiamų rezultatų tikėtis nereikėtų. Išvardinti dalykai lemia visų mokinių psichologinę savijautą, savaime aišku, kad kalbos sutrikimų turintiems mokiniams įvardintos sritys yra dar jautresnės, nes jie gali jausti bendraklasių priešišumą, patyčias. Beto, jau buvo minėta teorinėje darbo dalyje, kad kalbos sutrikimų turinčius mokinius neramina ateitis – perspektyva įsitvirtinti visuomenėje – susirasti darbą, draugę ir pan. Akademiniai pasiekimai yra taip pat svarbus dalykas mokinių psichologinei savijautai. Tyrimų duomenys rodo, kad jauni žmonės, turintys kalbos sutrikimų, pasižymi žemu savęs vertinimu dėl akademinų pasiekimų: jų savivertė yra žema ne dėl to, kad jie turi kalbos sutrikimų, bet dėl akademinų gabumų.

2. 5. Pedagogų pagalbos teikimo metodai ir nuostatos

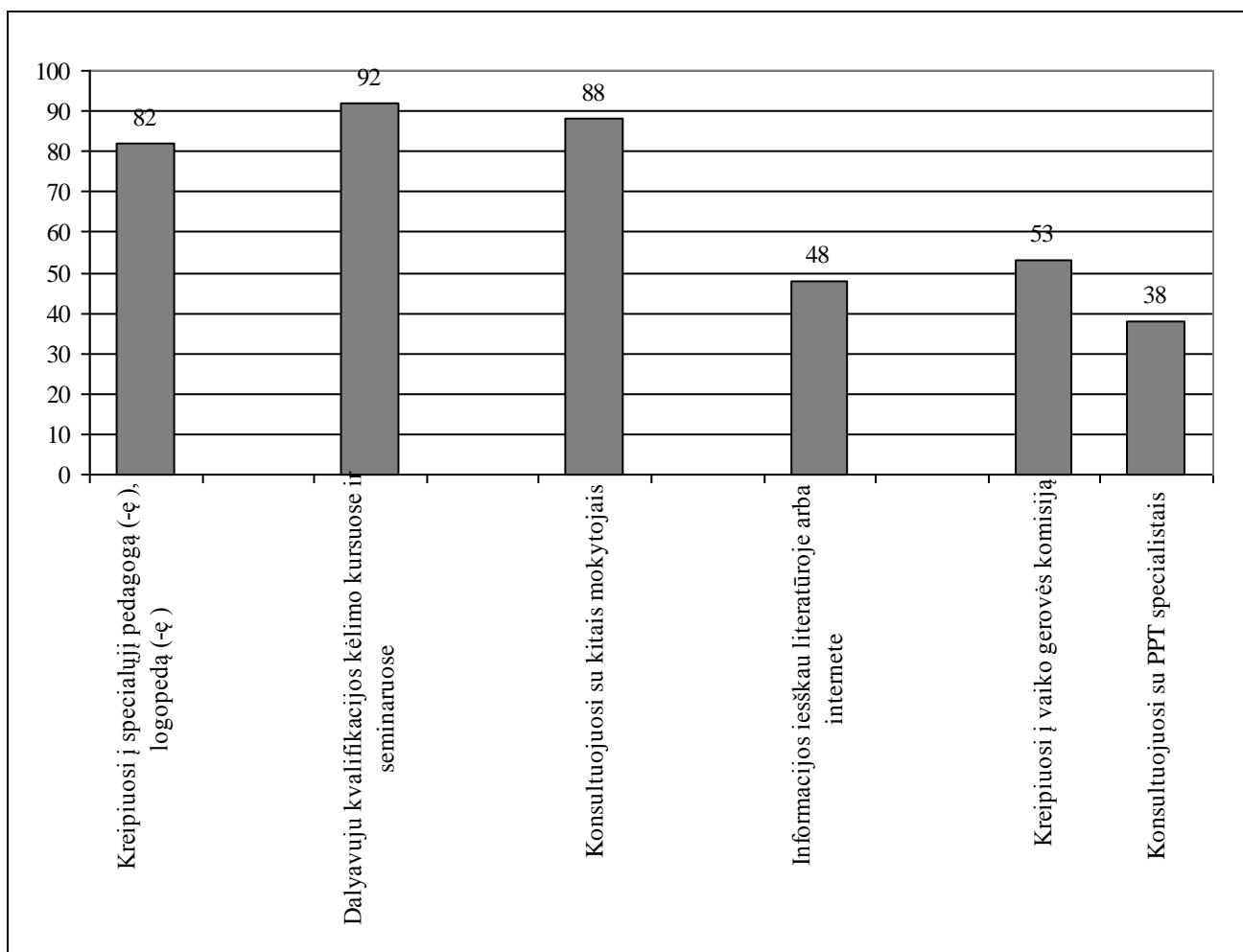
Tyrimu buvo siekta sužinoti, kaip pedagogai vertina kalbos sutrikimų turinčius mokinius, bei kokius pagalbos metodus taiko gerinant mikroklimatą klasėje.

Buvo norima sužinoti ką pedagogai mano, apie kalbos sutrikimų turinčių mokinių integraciją mokykloje. Nustatyta, kad daugiau nei pusė respondentų mano, kad mokiniai mokykloje patiria didelių sunkumų. Tik nedidelis skaičius pedagogų įsitikinę, kad mokiniai turintys kalbos problemų puikiai jaučiasi savo ugdymo įstaigose ir jų integracija vyksta sėkmingai. Gauti duomenys rodo, kad didelis skaičius tirtų mokinių patiria nesėkmes mokykloje. Galime daryti prielaidą, kad greičiausiai mokinių nesėkmės yra lydimos negatyvių jausmų, to pasekoje nukenčia vaiko savęs vertinimas, kuris dažnai lemia mokinio psichologinę savijautą.

Taip pat siekta iširti, iš kur pedagogai gauna informacijos apie kalbos sutrikimų mokinių psichologinę savijautą ir jų ugdymą.

Remiantis tyrimo duomenimis, daugiausia apie kalbos sutrikimų turinčius vaikus ir jų psichologinę savijautą pedagogai sužino lankydami kvalifikacijos kėlimo kursuose, seminaruose, konsultuojasi su kitais mokytojais, kreipiasi į mokyklos logopedus, specialiuosius pedagogus. Išryškėjo, kad ne visose įstaigose yra glaudūs ryšiai ir nepakankamai bendradarbiaujama, nes tik

kiek daugiau nei pusė respondentų informacijos, pagalbos, ar rekomendacijų kreipiasi į ugdymo įstaigoje sudarytą Vaiko gerovės komisiją, kurioje aptariami vaikų turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių ugdymo aspektai. Mažas skaičius respondentų gauna informacijos iš Pedagoginių Psichologinių tarnybų. Tačiau pastebima, kad mažiau nei pusė pedagogų informacijos ieško internete, literatūroje. Galima daryti prielaidą, kad maždaug pusės apklaustųjų nepasiekia naujausia literatūra apie sutrikimus ir pagalbą mokiniams turintiems kalbos sutrikimų. Duomenys pateikti 2 paveikslėlyje.



2 pav. Pedagogų informacijos gavimo būdai, %

Teorinėje darbo dalyje akcentavome, kad kartais dėl nepakankamos pedagogų kompetencijos kenčia mokiniai, kurie susiduria su mokytojų sisteminiu baudimu. Vaikui nesiseka mokytis arba jis yra irzlus, agresyvus dėl to, kad jo kalbos sutrikimas nėra traktuojamas kaip sutrikimas, bet kaip tinginystė ir pan.

Respondentai teigia, kad jiems nepakanka informacijos apie kalbos sutrikimų turinčius mokinius. Kuomet laiku neidentifikuojamas vaiko kalbos raidos sutrikimas, pedagogai mano, kad mokinys tiesiog tingi arba tyčiojasi, todėl taikomos nuobaudos (tų pačių sakinių, žodžių rašymas ir pan). Ilgainiui toks mokytojų elgesys iššaukia kalbos sutrikimų turinčių mokinių pyktį, agresiją. Mokinys tampa izoliuotas, jis užsisklendžia, jaučiasi atstumtas. Tokie atvejai neigiamai veikia mokinių psichologinę savijautą.

Pedagogų darbe iškytančių sunkumų duomenys aprašyti 6 lentelėje.

6 lentelė

Respondentų (patiriamų pedagogų sunkumų) diagnostinių duomenų rezultatai, %

Diagnostinis blokas		N	%
Sunkumai, su kuriais susiduria pedagogai ugdydami kalbos sutrikimų turinčius vaikus	Kalbos sutrikimų turinčių mokinių emociniais sutrikimais	64	53.3
	Kalbos sutrikimų turinčių mokinių elgesio problemomis	62	51.6
	Kalbos sutrikimų turinčių mokinių atstūmimu, netoleravimu mokyklos bendruomenėje	71	59.1
	Teigiamų nuostatų apie specialiųjų poreikių mokinių formavimą stoka	59	49.1

Gorman (1999) teigia, kad kalbos sutrikimai gali būti emocinių sunkumų priežastis, mokymosi sutrikimai gali padidinti esamų emocinių sunkumų lygį, emociniai sunkumai gali užgožti mokymosi sutrikimus, emociniai sunkumai gali sunkinti mokymosi sutrikimus, emocinė sveikata gali gerinti asmenų, turinčių mokymosi sutrikimų, funkcionavimą. Hallahan, Kauffman (2003) tikina, kad kai kurie vaikai, turintys emocinių arba elgesio sutrikimų, yra labai gabūs ir gauna labai aukštus intelekto testo įvertinimus. Verta įsidėmėti ir tai, kad intensyvi ankstyvoji į elgesį orientuota intervencija gali pagerinti pažinimo gebėjimus, kurie anksčiau nebuvo pastebėti. Tai reiškia, kad kai kurie asmenys gali turėti pažinimo problemų; šias problemas galima išspręsti taikant intensyvią ankstyvąją intervenciją.

Mokytojų buvo klausama kokie aspektai gali turėti įtakos mokinių su kalbos sutrikimais mokymosi procesui. Dauguma respondentų pabrėžė, kad mokinių ugdymuisi svarbiausias aspektas yra pasitikėjimas savimi. Svarbios yra aplinkinių – mokytojų, bendraamžių ir kitų asmenų reakcijos į patiriamus sunkumus. „Mentalinių paveiklų kūrimas“, pedagogų nuomone, gali padėti kalbos sutrikimų turintiems mokiniams lavinti savo vaizduotę ir mąstymą. Didelė dalis pedagogų akcentuoja neigiamą sisteminio baudymo poveikį. Tyrime dalyvavę pedagogai pripažįsta, kad ši priemonė kartais taikoma. Remiantis gautais duomenimis, galime daryti išvadą, kad tokias pedagogų nuostatas lemia informacijos apie mokinių, turinčių kalbos sutrikimų gebėjimus stoka.

Remdamiesi pedagogų apklausos duomenimis, galime daryti išvadą, kad didelė dalis mokinių patiria akademinis sunkumus, jų savijautą veikia klasės mikroklimatas, jiems yra svarbi aplinkinių nuomonė. Mokiniai, turintys kalbos sutrikimų lygina save su kitais. Psychosocialinę ir elgesio raidą veikia aplinka, ypatingai svarbus mokiniams pedagogų palaikymas. Nurodyti veiksniai daro poveikį vaiko psichologinei savijautai. Duomenys pateikti 7 lentelėje.

7 lentelė

Mokinių psichologinę savijautą lemiantys veiksniai, %

Psichologinę savijautą lemiantys veiksniai		N	%
Teigiamą psichologinę savijautą lemiantys veiksniai	Savijautą lemia klasės mikroklimatas	76	63.3
	Pedagogų palaikymas	55	45.8
	Savęs lyginimas su kitais bendraamžiais	69	57.5
	Savęs vertinimas	83	69.1
	Mokyklos aplinka	35	29.1
Neigiamą psichologinę savijautą lemiantys veiksniai			
Neigiamą psichologinę savijautą lemiantys veiksniai	Akademiniai sunkumai	71	59.1
	Pažintinių gebėjimų stoka	43	35.8
	Elgesio problemos	26	21.6
	Emocinės problemos	15	12.5
	Socialiniai sunkumai	23	19.1

Psichologinė savijauta apima kalbos sutrikimų turinčių mokinių savęs vertinimą, požiūrį į bendravimą su bendraamžiais, mokytojais bei mokyklą. Psychologinė savijauta svarbi kiekvienam asmeniui, ypač asmenybės brandos ir pokyčių laikotarpiu. Kalbos sutrikimai kartu su kitais individo ar aplinkos veiksniais neretai sukelia mokymosi sunkumus, o tai gali didinti emocinių problemų tikimybę, bei emocinių sunkumų lygį (Morrison, Cosden, 1997; Wong, 2003; Cicchetti, 2006; Klassen et ir kt. 2011).

Apklausoje dalyvavę pedagogai turėjo pažymėti, kokius metodus jie naudoja klasės mikroklimatui gerinti. Remdamiesi gautais duomenimis, galime daryti išvadą, kad pedagogai stengiasi padėti ir neiškirti kalbos sutrikimų turinčių mokinių. Daugiau nei pusė tyrime dalyvausių pedagogų nurodo, kad kalbos sutrikimų turinčius mokinius stengiasi įtraukti į bendraamžių grupę, lavina vaikų empatiją, pasitelkdami žaidimus. Stengiasi kalbos sutrikimų turinčius mokinius įtraukti į pokalbius ir dialogus apie draugystę, konfliktus. Remiantis pedagogų pateiktais atsakymais, galime daryti išvadą, kad pedagogai labai stengiasi padėti kalbos sutrikimų turintiems mokiniams, o tai stiprina mokinių ir pedagogų tarpusavio santykius. Duomenys pateikti 8 lentelėje.

Klasių mikroklimatą gerinantys metodai, %

Klasių mikroklimatą gerinantys metodai	N	%
Metodai gerinantys klasių, kuriose mokosi kalbos sutrikimų turintys mokiniai mikroklimatą	<i>Lavinu vaikų empatiją – gebėjimą suprasti, kaip jaučiasi kitas. Empatijai lavinti tinka įvairūs žaidimai, o ypač vaidmenų žaidimai, kuriuose skriaudikui gali tekti nuskriaustojo vaidmuo. [1, 2, 3, 4, 6, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 20, 22, 26, 29, 30, 33, 35, 36, 41, 43, 44, 45, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 32, 63, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 78, 79, 80, 81, 85, 86, 87, 90, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 118, 119, 120]</i>	62 52
	<i>Paašškinti atstumtą arba skriaudžiamam vaikui, kodėl su juo taip elgiamasi. Svarbu drauge aptarti apsigynimo būdus. Skriaudikams stengiuosi paašškinti, kad šie suprastų, jog blogai elgiasi ir koks tokio poelgio poveikis. Dažnai vaikai elgiasi netinkamai, nes paprasčiausiai jų niekas nemoko kitaip. [1, 8, 12, 16, 22, 37, 41, 43, 54, 55, 56, 58, 59, 61, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 79, 81, 82, 86, 89, 90, 91, 93, 97, 98, 100, 103, 105, 109, 110, 115, 118, 119]</i>	38 32
	<i>Bendraamžių atstumti vaikai linkę veikti mažesnėse grupėse, todėl stengiuosi sudaryti jiems tokią galimybę. [1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 29, 30, 33, 35, 36, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 87, 90, 92, 94, 95, 96, 120]</i>	65 54
	<i>Stengiuosi įtraukti moksleivius į pokalbius ir dialogus apie draugystę bei konfliktus tarp draugų, kad sukurtų galimybes aptarti socialines problemas ir alternatyvius jų sprendimus, įtrauktų į veiklą, kurioje socialiniai įvykiai padėtų įgyti daugiau supratimo apie kitų ketinimus ir jausmus. [1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 85, 87, 90, 92, 94, 95, 96, 98, 101, 102, 114, 115, 116, 118, 119, 120]</i>	74 62
	<i>Siekdama (-as) įtraukti kalbos sutrikimų turintį vaiką į bendraamžių grupę, yra atsitiktinių moksleivių porų sudarymas kuriai nors užduočiai atlikti glaudžiai bendradarbiaujant tarpusavyje. Tai veikia tarsi inkubatoriai draugystei atsirasti. Jei kalbos sutrikimų turintys vaikai klasėje turi bent vieną draugą, tai pagerina jų savijautą ir sustiprina savivertės jausmą. [1, 2, 3, 5, 7, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 29, 30, 33, 34, 35, 41, 42, 43, 42, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 101, 102, 114, 115, 116, 118, 119, 120]</i>	71 59

	<i>Kai kurie vaikai yra socialiai nepatiklūs ir linę patys save izoliuoti bendraamžių grupėje. Tokiems vaikams reikia padėti formuoti jų socialinius tikslus, skatinti rodant jų pasiekimus. Nesulaukę pagalbos ir nežinodami kaip pakeisti esmą padėtį, atstumi bei izoliuoti savo klasėse vaikai ilgainiui pradeda ieškoti kitos aplinkos, kur juos priimtų tokius, kokie jie yra, deja, neretai šis kelias juos nuveda tolyn nuo socialios aplinkos į asocialią. [5, 7, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 30, 33, 34, 35, 41, 42, 42, 44, 45, 48, 49, 50, 51, , 53, 54, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 98, 101, 102, 114, 115, 116, 118, 119,]</i>	60	50
--	--	----	----

Pedagogų buvo prašoma parašyti, kokie dar būdai taikomi jų darbe. Gerindami klasių mikroklimatą, pedagogai kalbos sutrikimų turinčių mokinių nekviečia atsakinėti prie lentos, naudoja įvairiaspalvius plakatus, vaizdines priemones, nuolat pasiteirauja kaip sekasi kalbos sutrikimų turintiems mokiniams, dirba individualiai po pamokų. Tik mažas skaičius pedagogų pabrėžė, kad stengiasi neiškirti kalbos sutrikimų turinčių mokinių nuo kitų klasės vaikų, visiems vaikams duoda šviestas užduotis. Kiti pedagogai nurodė, kad su kalbos sutrikimų turinčiais mokiniams bendrauja per pertraukas, į pamokų veiklą įtraukia žaidimus. Norėdami paskatinti taiko balų kaupimo sistemą. Duomenys pateikti 9 lentelėje.

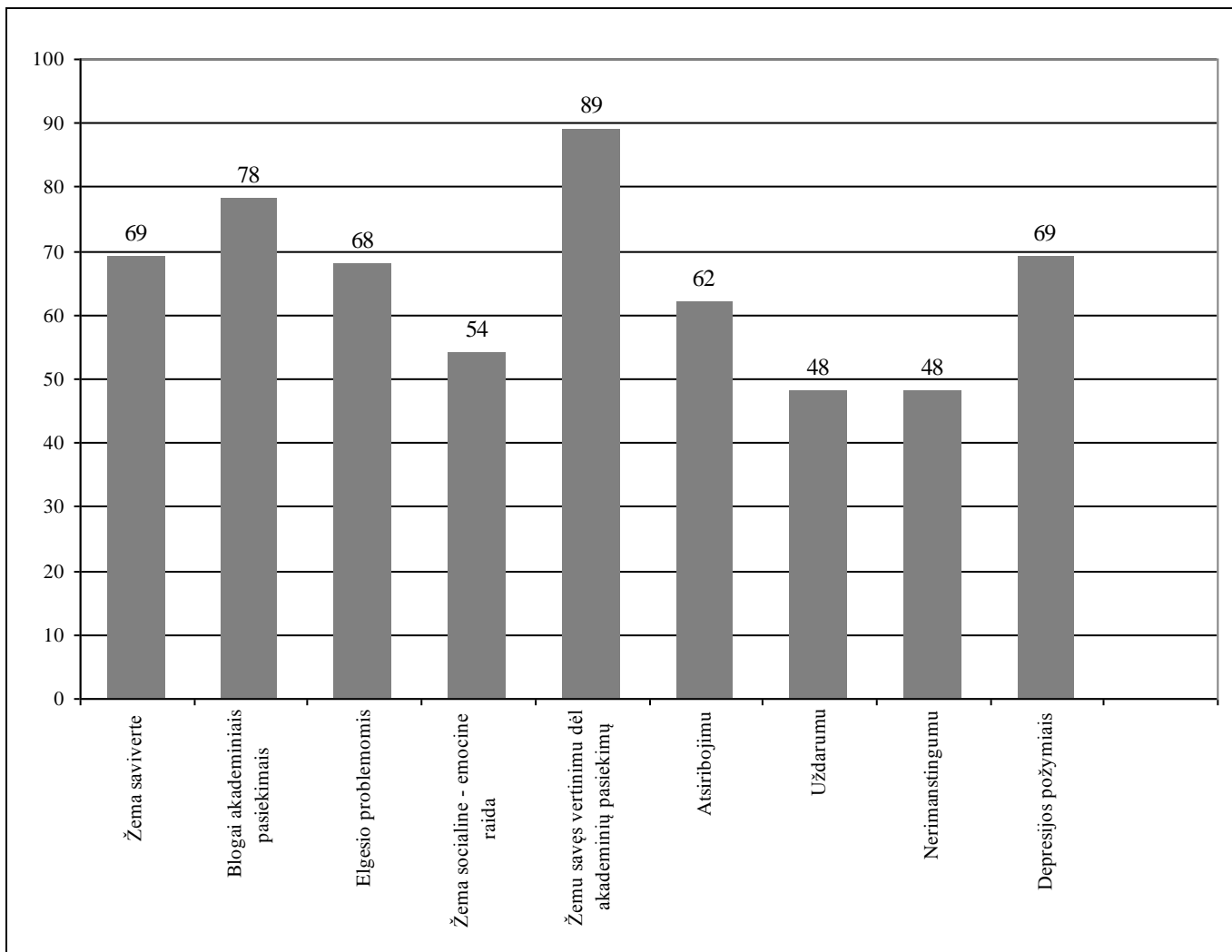
9 lentelė

Asmeninė pedagogų nuomonė gerinant klasių mikroklimatą, %

Mikroklimatą gerinantys veiksniai	<i>Kalbos sutrikimų turinčių mokinių nekviečia atsakinėti prie lentos. [16, 22, 29, 43, 78, 80, 81, 119]</i>	8	7
	<i>Naudoju įvairiaspalvius plakatus, vaizdines priemones. [1, 12, 25, 47, 58, 79, 81, 112]</i>	8	7
	<i>Nuolat pasiteirauju kaip mokiniui sekasi. [3, 9, 18, 54, 77, 91, 97, 115, 116]</i>	9	8
	<i>Pateikdami individualias užduotis, stengiasi neiškirti kalbos sutrikimų turinčių mokinių, duodami visiems vienodas, šviestas užduotis. [2, 18, 27, 33, 68, 91]</i>	6	5
	<i>Dirba individualiai po pamokų. [1, 13, 29, 44, 46, 58, 68, 78, 81, 92, 97, 111, 118]</i>	13	11
	<i>Su kalbos sutrikimų turinčiais mokiniams bendrauja per pertraukas. [3, 9, 11, 38, 47, 65, 88, 100, 116]</i>	9	8
	<i>Naudoja paveikslėlius ir įvairius ženklus. [41, 49, 68, 119]</i>	4	3
	<i>Į pamokų veiklą įtraukia žaidimus. [6, 29, 71, 37, 89, 111, 115]</i>	7	6
	<i>Norėdamas (a) įsitikinti kaip kalbos sutrikimų turintis mokinytis suprato kalbą, prašau jo pakartoti užduotį. [12, 77]</i>	2	2

<i>Kalbos sutrikimų turinčių mokinių neišskiriu iš kitų. [22, 41, 54, 83]</i>	4	3
<i>Kalbu aiškiai, vidutiniu tempu. [12, 33, 69, 71, 88, 96]</i>	6	5
<i>Stengiuosi, kad taisyklės būtų aiškios ir visiems vienodos. [13, 52, 63, 116]</i>	4	3
<i>Skatinu pagirdamas (a), parašydamas (a) pagyrimą į pažymių knygelę. [28, 43, 69, 70, 99]</i>	5	4
<i>Paskatinimui taikau balų kaupimo sistemą. [3, 17, 54, 59, 66, 85, 113]</i>	7	6
<i>Dažnai klasėje primenu mokiniams, kad turime būti tolerantiški vieni kitiems. [6, 8, 69, 97, 108]</i>	5	4
<i>Vienu metu duodu tik vieną nurodymą. [2, 13, 69, 75, 89, 102]</i>	6	5
<i>Klasėje turime susikūrę taisykles, kurių visi laikomės. [1, 8, 54, 76, 81, 69, 110, 115]</i>	8	7
<i>Klasėje kartais dirbame sėdėdami ratu. [1, 17, 25, 43, 76]</i>	5	4

Siekiant giliau ištirti mokytojų nuomonę apie kalbos sutrikimų turinčius mokinius, jų buvo prašoma pažymėti, kokiais bruožais, savybėmis, charakterio ypatumais pasižymi kalbos sutrikimų turintys mokiniai. Respondentų nuomone, kalbos sutrikimų turintiems mokiniams būdingas žemas savęs vertinimas dėl akademinų pasiekimų. Jų nuomone blogi akademiniai pasiekimai būdingi beveik visiems kalbos sutrikimų turintiems mokiniams. Taip pat šiems mokiniams būdinga žema savivertė ir elgesio problemoms. Wadman, Botting, Durkin, Conti-Ramsden (2011) nurodo, kad mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, yra labiau emocionaliai pažeidžiami, jie dažniau serga depresija ir turi nerimo sutrikimų, lyginant juos su mokiniais, kurių kalbos raida atitinka amžiaus normas. Autorių duomenys rodo, kad ankstyvoje paauglystėje kai kuriems kalbos sutrikimų turintiems paaugliams būdingi nerimo simptomai, o depresijos simptomai gali mažėti. Taip pat paaiškėjo, kad į depresiją yra linkę tie kalbos sutrikimų turintys paaugliai, kurie turi elgesio problemų. Paaugliai, kurie patyrė patyčias, yra tris kartus didesniame pavojuje susirgti depresija vėlyvoje paauglystėje. Vaikų turinčių kalbos sutrikimų psichologinę savijautą bendrojo lavinimo mokykloje lemia įvairūs veiksniai: nesėkmės baimė, savivertė, motyvacija, integruotas ugdymas, aukštas savęs vertinimas, menkavertiškumas. Duomenys pateikti 3 paveikslėlyje.



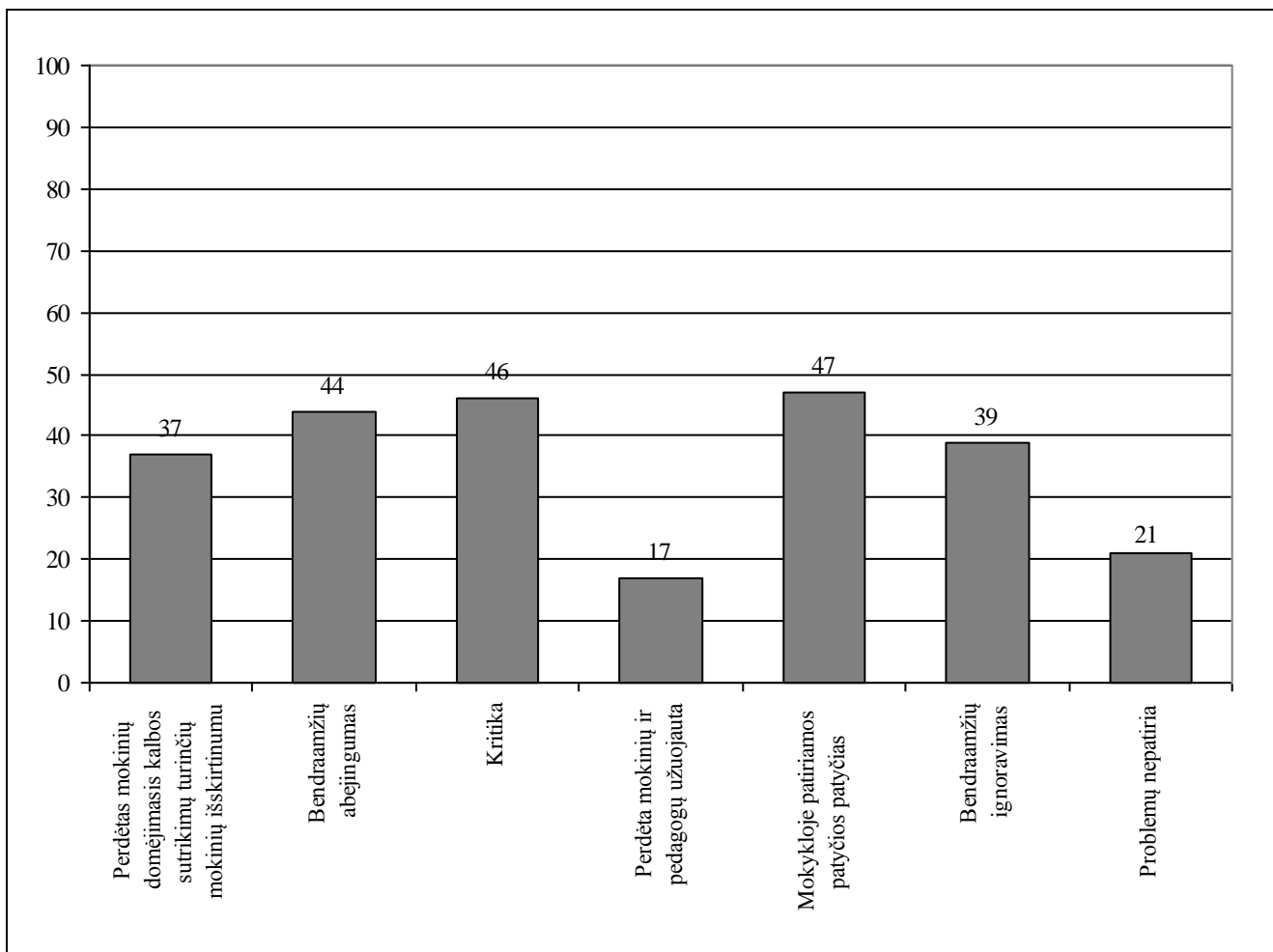
3 pav. Pedagogų nuomonė apie mokinių turinčių kalbos sutrikimų savybes, %

Gans ir kt. (2003) nurodo, kad mokymosi sutrikimų turintys paaugliai yra linkę nuvertinti save. Tai, kad paaugliai, turintys mokymosi sutrikimų, blogiau vertina savo akademinis pasiekimus, yra suprantama, nes jie savo rezultatus lygina su geriau besimokančių bendraamžių. (Wiener, Tardif 2004). Raskind ir kt. (2006) nurodo, patys paaugliai, turintys kalbos sutrikimų, pripažįsta turintys menkesnius akademinis pasiekimus. Tačiau tai, kad mokymosi sutrikimų turintys paaugliai blogiau vertina savo socialines kompetencijas, elgesio adekvatumą ir net bendrai save kaip asmenis, kiti tyrimai ne visada patvirtina (Gans ir kt. 2003; Barkauskienė, 2003).

Neretai kalbos sutrikimų turintys mokiniai patiria sunkumų bendraudami su savo bendraamžiais.

Gauti duomenys rodo, kad patyčios mokykloje yra dažna problema, kuri žeidžia ne tik žmogaus savivertę, neigiamai veikia savijautą, bet ir žlugdo motyvaciją, norą bendrauti. Beveik pusė pedagogų nurodė dažną šių mokinių kritikavimą. Bendraamžių ignoravimas sukelia negatyvias

emocijas, menkavertiškumo jausmą. Taigi vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinė savijauta bendrojo lavinimo mokykloje priklauso tiek nuo paties vaiko savo situacijos mokykloje, kalbos sutrikimų vertinimo, tiek nuo to, kaip aplinkiniai priima kalbos sutrikimų turinčius vaikus ir kaip į juos reaguoja. Skirtingos aplinkinių reakcijos gali nulemti vaiko, turinčio kalbos sutrikimų, elgesį ir savijautą. Gauti duomenys pateikti 4 paveikslėlyje.



4 pav. Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų bendravimo su kitais mokiniais ypatumai, %

Su kalbos sutrikimų turinčių vaikų bendrojo lavinimo mokykloje psichologine savijauta yra susiję daug reiškinių: nesėkmės baimė, savivertė, motyvacija, integruotas ugdymas, aukštas savęs vertinimas, menkavertiškumas ir t.t. Pedagogai kalbos sutrikimų turintiems mokiniams stengiasi padėti įvairiais būdais: nekviečia mokinių atsakinėti prie lentos, pateikdami individualias užduotis; stengiasi neišskirti kalbos sutrikimų turinčių mokinių, duodami visiems vienodas, šviestas užduotis; daug dirba individualiai po pamokų, bendrauja per pertraukas. Pedagogai stengiasi lavinti mokinių empatiją, paaiškinti atstumtąjį arba skriaudžiamam vaikui, kodėl su juo taip elgiamasi, siekia

įtraukti moksleivius į pokalbius ir dialogus apie draugystę bei konfliktus tarp draugų, kad sukurtų galimybes aptarti socialines problemas ir alternatyvius jų sprendimus, įtrauktų į veiklą, kurioje socialiniai įvykiai padėtų įgyti daugiau supratimo apie kitų ketinimus ir jausmus.

Išvados

1. Remiantis mokslinės literatūros analize, atskleista kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinės savijautos mokslinė samprata. Su kalbos sutrikimų turinčių vaikų bendrojo lavinimo mokykloje psichologine savijauta yra susiję daug reiškinių: nesėkmės baimė, savivertė, motyvacija, integruotas ugdymas, aukštas savęs vertinimas, menkavertiškumas. Kalbos sutrikimų turintys mokiniai daugiausia pasižymi žemu savęs vertinimu dėl akademinų pasiekimų: jų savivertė yra žema ne dėl to, kad jie turi kalbos sutrikimų, bet dėl akademinų gabumų.
2. Pedagogai kalbos sutrikimų turintiems mokiniams stengiasi padėti įvairiais būdais: nekviečia mokinių atsakinėti prie lentos, pateikdami individualias užduotis; stengiasi neišskirti kalbos sutrikimų turinčių mokinių, duodami visiems vienodas, šviestas užduotis; daug dirba individualiai po pamokų, bendrauja per pertraukas. Pedagogai stengiasi lavinti mokinių empatiją, paaiškinti atstumtajam arba skriaudžiamam vaikui, kodėl su juo taip elgiamasi, siekia įtraukti moksleivius į pokalbius ir dialogus apie draugystę bei konfliktus tarp draugų, kad sukurtų galimybes aptarti socialines problemas ir alternatyvius jų sprendimus, įtrauktų į veiklą, kurioje socialiniai įvykiai padėtų įgyti daugiau supratimo apie kitų ketinimus ir jausmus.
3. Remiantis tyrimo duomenimis, beveik pusės kalbos sutrikimų turinčių mokinių, psichologinė savijauta yra žema, jie jaučiasi beverčiai. Daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių mokinių teigė, kad norėtų labiau save gerbti. O likusi dalis moksleivių nurodė turintys daug gerų savybių.
4. Tik pusė kalbos sutrikimų turinčių mokinių mokykloje jaučiasi saugiai ir pasitiki savimi, vertina save teigiamai. Beveik pusė apklaustų respondentų patiria patyčias mokykloje ir jaučiasi nesaugūs, pasižymi žema saviverte, mokykloje neturi draugų ir jaučiasi prastesni lygindami save su kitais.
5. Pedagogų nuomonė, net 63% kalbos sutrikimų turinčių mokinių mokykloje patiria didelių sunkumų. Tik 18% mokinių puikiai jaučiasi savo ugdymo įstaigose ir jų integracija vyksta sėkmingai.
6. 59% mokinių patiria akademinis sunkumus, jų savijautą veikia klasės mikroklimatas. Psychosocoalinę ir elgesio raidą veikia aplinka. Mokiniam ypach svarbus pedagogų palaikymas. Mokinių savivertę stiprina pasitikėjimas savimi, svarbios aplinkinių, bendraamžių reakcijos į patiriamus sunkumus.

7. Kalbos sutrikimai kartu su kitais individo ar aplinkos veiksniais neretai sukelia mokymosi sunkumus, o tai gali didinti emocinių problemų tikimybę, bei emocinių sunkumų lygį.

LITERATŪRA

1. Ališauskas, A. (2007). *Vaiko psichopedagoginis vertinimas: pokyčių perspektyva*. VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
2. Ališauskas, A. (2003). Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių pažinimas ir įvertinimas. *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Ambrukaitis, J. (2006). *Vaikų, turinčių mokymosi sunkumų, kalbinis ugdymas I-IV klasėse*. VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ambrukaitis, J. (2000). *Vaikų, turinčių mokymosi sunkumų, gimtosios kalbos ugdymas I klaseje*. Šiauliai.
5. Ambrukaitis, J., Ališauskas A, Labinienė R., Ruškus, J. (2003). *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
6. Adaškevičienė, E. (1999). *Vaikų sveikatos ugdymas-pedagoginiai aspektai*. Vilnius: LSIC.
7. Barkauskienė, R., Bieliauskaitė, R. (2002). Mokymosi negalią turinčių vaikų elgesio ir emocijų sunkumai. *Medicina*, 38, 439-443.
8. Barkauskienė, R. (2003). Mokymosi negalią turinčių vaikų savęs suvokimo ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 8, 96-103.
9. Botting, N., Conti-Ramsden, G. (2008). The role of language, social cognition, and social skill in the functional social outcomes of young adolescents with and without a history of SLI. *British Journal of Developmental Psychology*, 26, 281–300..
10. Conti-Ramsden, G., Pearl, L., Pickles, A., Durkin, K. (2013). Adolescents with a history of specific language impairment (SLI): Strengths and difficulties in social, emotional and behavioral functioning. *Research in Developmental Disabilities*. Vol. 34 Issue 11, 4161-4169.
11. Cohen, J., Lipsett, L. (1991). Recognized and unrecognized language impairment in psychologically disturbed children: Child symptomatology, maternal depression, and family dysfunction: Preliminary report“. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*. Vol 23(3).
12. Chranovskienė, S. Kas lemia kalbos sutrikimus? Prieiga internete:
<http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/bendri-straipsniai/kada-tevams-kreiptis-i-logopeda-/4833>. (Žiūrėta 2013 11 19).

13. Čirpuvienė, V., Stoškuvienė, K. (2002). Muzikos poveikis kalbos ugdymui. *Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinės reabilitacijos ir socializacijos galimybės*. Psichologija, sociologija Lietuvių kalba. Vilnius, LAMUC.
14. Dockrell, J. E., Lindsay, G., Palikara, O. (2011). Explaining the academic achievement at school leaving for pupils with a history of language impairment: Previous academic achievement and literacy skills. *Child Language Teaching & Therapy*., Vol. 27 Issue 2. 223-237, 15.
15. East, V., Evans, L. (2008). *Vienu žvilgsniu: praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas*. Vilnius: Tyto alba.
16. Gallegos, J., Langley, A., Villegas, D. (2012). Anxiety, depression, and coping skills among Mexican school children: a comparison of students with and without learning disabilities. *Learning Disability Quarterly*. 35, 54-61.
17. Garšvienė, A. Ivoškuvienė, R. (1993). R. *Logopedija. Vadovėlis specialiosios pedagogikos fakulteto studentams*. Kaunas: Šviesa.
18. Garšviene, A., Ivoškuvienė, R. (2003). Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų. *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
19. Gans, A., Kenny M., Ghany, D. (2003). Comparing the self-concept of students with and without learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*. 36, 287- 295.
20. Gudonis, V. (1996). *Vaikų vystymosi sutrikimų priežastys*. Šiaulių pedagogikos institutas.
21. Gumauskaitė, V. (1997). *Struktūralizmo apmatai: Sąvokos, metodas, filosofija*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
22. Gorman, J. (1999). Understanding children's hearts and minds emotional functioning and learning disabilities. *Teaching exceptional children*. 31, 72-22
23. Gudžinskienė, V., Česnavičienė, J., Suboč, V. (2007). Tyrimo „Sveikos gyvensenos ugdymas mokyklose“ ataskaita. Vilnius. Prieiga internete:
http://www.mususeima.lt/uploads/documents/sveikos_gyvensenos_ugdymas_mokyklose.pdf
(Žiūrėta 2013 11 27)
24. Hallahan, D., Kauffman, J. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas*. Alma Littera.
25. Horowitz, L. , Jansson, L., Ljungberg, T., Hedenbro, M. (2006). Interaction before conflict and conflict resolution in pre-school boys with language impairment. *International Journal of Language & Communication Disorders*. Volume 41, Issue 4. 441–466.

26. Halder, A. (2002). *Filosofijos žodynas*. Vilnius: Alma littera.
27. Hamilton, K. (2013). Speech and Language Impairments in Your Classroom: 8 Tips for Teachers. Prieiga internete: <http://nichcy.org/s-l-i-8-tips-for-teachers>. (Žiūrėta 2013 11 19)
28. Jerome, C., Fujiki, M., Brinton, B., James, L. (2002). Self-Esteem in Children With Specific Language Impairment. *Journal of Speech, Language & Hearing Research.*, Vol. 45 Issue 4.
29. Joffe, V., Cain, K., Maric, N. (2007). Comprehension problems in children with specific language impairment: does mental imagery training help? *International Journal of Language & Communication Disorders*. Vol. 42 Issue 6. 648-664.
30. Jusienė, R., Laurinavičius, A. (2007). *Psichologija*. MRU.
31. Kaffemanas, R. (2002). *Jutimo psichologija*. VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
32. Kielaitė, R. (2013). *Kartu įveikime mokymosi sunkumus*. Lucilijus.
33. Language Disorder. Encyclopedia of Psychology. Prieiga internete: <http://www.enotes.com/topics/language-disorders>. (Žiūrėta 2013 11 18)
34. Lindsay, G., Dockrell, E., Nippold, M., Fujiki, M. (2012). Longitudinal Patterns of Behavioral, Emotional, and Social Difficulties and Self-Concepts in Adolescents With a History of Specific Language Impairment. *Language, Speech & Hearing Services in Schools.*, Vol. 43. Issue 4. 445-460.
35. Lindsay, G., Dockrell, E., Palikara, O. (2010). Self-esteem of adolescents with specific language impairment as they move from compulsory education. *International Journal of Language & Communication Disorders.*, Vol. 45 Issue 5. 561-571.
36. Navickas, V., Vaičiulienė, A. (2010). *Žmogaus raidos psichologija*. Versus aureus.
37. Pukinskaitė, R. (2006). *Vaikų skaitymo sutrikimai*. Vilniaus pedagoginis universitetas.
38. Petrauskienė, A., Ustilaitė, S. (2013). *Mokyklos sveikatos ugdytojų vaidmenys*. Vilnius.
39. Raskind, M., Margalit, M., Higgins, E. (2006). My LD: children's voices on the internet. *Learning Disability Quarterly*, 29, 253-268
40. Ripley, K., Yuill, N. (2005). Patterns of language impairment and behaviour in boys excluded from school. *British Journal of Educational Psychology.*, Vol. 75 Issue 1. 37-50. 14.
41. Spackman, M., Fujiki, M., Brinton, B. (2006). Understanding emotions in context: the effects of language impairment on children's ability to infer emotional reactions. *International Journal of Language and Communication Disorders.*, Vol 41, No 2.

42. Speech and Language Impairments“ NICHCY Disability Fact Sheet 11 (FS11). (2011).
Prieiga internete: <http://nichcy.org/disability/specific/speechlanguage>. (Žiūrėta 2013 11 19).
43. Specialiojo ugdymo įstatymas. (1998-12-15) Prieiga internete:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=69873>. (žiūrėta: 2013 11 20).
44. Specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų laipsnių nustatymo ir specialiųjų poreikių asmenų priskyrimo specialiųjų ugdymosi poreikių grupei tvarka. 2002 m. liepos 12 d. Nr.1329/368/98, Prieiga internete:
<http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/02_132936898.htm>. (Žiūrėta: 2013 11 21).
45. Shechtman, Z., Gilat, I., Fos, L., & Flasher, A. (1996). Brief group therapy with low-achieving elementary school children. *Journal Of Counseling Psychology*, 43(4), 376-382.
46. Unčiūrys, J. (1988). *Vaikų kalbos trūkumai ir jų šalinimas*. Kaunas: Šviesa.
47. Vallance, D., Im, N. (1999). Discourse Deficits Associated with Psychiatric Disorders and with Language Impairments in Children. *Journal Of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 40(5), 69.
48. Wiener, J., Tardif, C. (2004). Social and emotional functioning of children with learning disabilities: does special education placement make a difference? *Learning Disabilities Research & Practice*, 19, 20-32.
49. Wadman, R., Botting, N., Durkin, K., Conti-Ramsden, G. (2011). Changes in emotional health symptoms in adolescents with specific language impairment. *International Journal of Language & Communication Disorders.*, Vol. 46 Issue 6, 641-656. 16p.
50. 2011 m. liepos 13 d. Nr. V-1265/V-685/A1-317 įsakymas. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.015E87C65257> (Žiūrėta 2013 11 21).

Jūratė Brazienė

Psychological Well-being of Pupils with Language Disorders in a Main Stream School

The Master's Degree Thesis

Summary

The psychological well-being of the children with language disorders in the main stream school is directly related to children's language disorders and how peers, parents and teachers respond to the problems of these children. A person's well-being and a self-feeling is highly shaped by the environment, so psychological well-being of children with speech impairments depends on the surrounding peers, parents, teachers' reactions.

The psychological well-being of children with speech disorders depends on school teachers', special education teachers' competence and compassion and how classmates actually express the empathy to peers who have not typically developed language. Research shows that pupils with speech disorders have a low self-esteem on academic achievement: their self-esteem is low, not because they have language problems, but because of academic aptitude.

The psychological well-being of children with speech disorders is related to many things: to the fear of failure, self-esteem, motivation, integrated education, high self-esteem, inferiority, etc.

The first part of this study deals with language disorders: classification of speech disorders, the possible causes of speech disorders, the forms of assistance for students with language disorders where analyzed as well.

In the second part of the master's thesis there is analyzed the psychological well-being of students in the secondary school.

The third section discusses the results of the study: the children's views on their psychological well-being of the general education school, based on the self-esteem evaluation questionnaire by Rosenberg are being presented. The opinion of teachers about children's psychological well-being in the general education school is being discussed as well.

The research took place in the schools of Kaunas city and Kaunas suburbs. 120 teachers and 50 pupils were subjects of the research. The study results showed low self-esteem of the pupils who have speech impairments. Teachers' responses confirmed children's with speech impairments low self-esteem and poor psychological well-being. The study consists of summaries in Lithuanian and English languages, the three chapters, conclusions, references.

PRIEDAI

**VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ, PSICHOLOGINĖ SAVIJAUTA
BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE**

Anketa pedagogams

Gerbiami pedagogai,

Esu Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakulteto Specialiosios pedagogikos studijų programos **magistrantė Jūratė Brazienė**. Atlieku tyrimą, kurio tikslas išsiaiškinti vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinę savijautą bendrojo lavinimo mokykloje ir pedagogų pagalbos būdus, gerinant mikroklimatą klasėse, kuriose mokosi kalbos sutrikimų turintys mokiniai. Anketa yra anoniminė, todėl garantuojamas visiškas konfidencialumas. Maloniai prašau atsakyti į anketoje pateiktus klausimus.

Kilus klausimams, pastebėjimams, galite kreiptis el. paštu : braziene.jurate@gmail.com

IŠ ANKSTO DĖKOJU. J. Brazienė

Pažymėkite V

1. Jūsų kvalifikacinė kategorija?

Mokytojas Vyr. mokytojas
Metodininkas Ekspertas

2. Jūsų pedagoginio darbo stažas?

0 -5 metai	
5 – 10 metų	
10– 15 metų	
15 -20 metų	
20 – 30 metų	
Virš 30 metų	

3. Iš kur gaunate informacijos apie kalbos sutrikimų turinčius mokius ir jų ugdymą?

Informacijos šaltiniai	Taip	Ne
Kreipiuosi į specialųjį pedagogą (ę), logopedą (-ę)		
Dalyvauju kvalifikacijos kėlimo kursuose ir seminaruose		
Konsultuojuosi su kitais mokytojais		

Informacijos ieškau literatūroje ar internete		
Kreipiuosi į mokyklos vaiko gerovės komisiją		
Konsultuojuosi su pedagoginės, psichologinės tarnybos specialistais		

4. Jūsų nuomone, ar sėkmingai kalbos sutrikimų turintys mokiniai integruojasi mokykloje?

Taip	
Iš dalies	
Ne	
Nežinau	

5. Ar pakanka informacijos apie kalbos sutrikimų turinčius mokinius?

Taip	
Ne	
Nesidomiu	

6. Su kokiais sunkumais susiduriate ugdydami kalbos sutrikimų turinčius mokinius?

Kalbos sutrikimų turinčių mokinių emociniais sutrikimais	Dažnai	Kartais	Ne
Kalbos sutrikimų turinčių mokinių elgesio problemomis			
Kalbos sutrikimų turinčių mokinių atstūmimu, netoleravimu mokyklos bendruomenėje			
Teigiamų nuostatų apie specialiųjų poreikių mokinių formavimą stoka			

7. Kas Jūsų manymu, lemia kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinę savijautą?

	Taip	Iš dalies	Ne
Mokinių savijautą įtaką daro klasės mikroklimatas			
Mokinių savijautai įtakos turi pedagogų palaikymas			
Savęs lyginimas su kitais bendraamžiais.			
Žemas savęs vertinimas			
Psichosocialinei ir elgesio raidai įtaką daro mokyklos aplinka			
Adaptacijos problemos			

8. Jūsų manymu, kas neigiamai veikia kalbos sutrikimų turinčių mokinių savigarbą?

	Taip	Iš dalies	Ne
Akademiniai sunkumai			
Pažinimo stoka			
Elgesio problemos			
Emocinės problemos			
Socialiniai sunkumai			

9. Pažymėkite, kokius metodus naudojate, siekdami pagerinti klasės, kurioje mokosi kalbos sutrikimų turintys mokiniai mikroklimatą:

<i>Pažymėkite J ū s ū n u o m o n ę atitinkantį rutuliuką.</i>		
1.	Lavinu vaikų empatiją – gebėjimą suprasti, kaip jaučiasi kitas. Empatijai lavinti tinka įvairūs žaidimai, o ypač vaidmenų žaidimai, kuriuose skriaudikui gali tekti nuskriaustojo vaidmuo	●
2.	Paaiškinti atstumtąjį arba skriaudžiamam vaikui, kodėl su juo taip elgiamasi. Svarbu drauge aptarti apsigynimo būdus. Skriaudikams stengiuosi paaiškinti, kad šie suprastų, jog blogai elgiasi ir koks tokio poelgio poveikis. Dažnai vaikai elgiasi netinkamai, nes paprasčiausiai jų niekas nemoko kitaip	●
3.	Bendraamžių atstumti vaikai linkę veikti mažesnėse grupėse, todėl stengiuosi sudaryti jiems tokią galimybę	●
4.	Stengiuosi įtraukti moksleivius į pokalbius ir dialogus apie draugystę bei konfliktus tarp draugų, kad sukurtų galimybes aptarti socialines problemas ir alternatyvius jų sprendimus, įtrauktų į veiklą, kurioje socialiniai įvykiai padėtų įgyti daugiau supratimo apie kitų ketinimus ir jausmus	●
5.	Siekdama (-as) įtraukti kalbos sutrikimų turintį vaiką į bendraamžių grupę, yra atsitiktinių moksleivių porų sudarymas kuriai nors užduočiai atlikti glaudžiai bendradarbiaujant tarpusavyje. Tai veikia tarsi inkubatoriai draugystei atsirasti.	●
6.	Kai kurie vaikai yra socialiai nepatiklūs ir linkę patys save izoliuoti bendraamžių grupėje. Tokiems vaikams reikia padėti formuoti jų socialinius tikslus, skatinti rodant jų pasiekimus. Nesulaukę pagalbos ir nežinodami kaip pakeisti esmą padėtį, atstumti bei izoliuoti savo klasėse vaikai ilgainiui pradeda ieškoti kitos aplinkos, kur juos priimtų tokius, kokie jie yra, deja, neretai šis kelias juos nuveda tolyn nuo socialios aplinkos į asocialią.	●

10. Kokius dar metodus naudojate siekdami pagerinti klasių mikroklimatą, kuriose mokosi kalbos sutrikimų turintys mokiniai?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11. Kalbos sutrikimų turintys mokiniai pasižymi :

Požymiai	Taip	Ne
Žema saviverte		
Blogais akademiniais pasiekimais		
Elgesio problemomis		
Nerimastingumu		
Uždarumu		
Žema socio-emocine raida		
Žemu savęs vertinimu dėl akademinų pasiekimų		
Depresijos požymiais		
Atsiribojimu		
Kai kurie kalbos sutrikimų turintys mokiniai patys nenori bendrauti subendraamžiais		
Kalbos sutrikimų turintys mokiniai yra aktyvūs ir noriai visur dalyvauja		
Kalbos sutrikimų turintys mokiniai pasižymi įvairiais talentais		

12. Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų psichologinė savijauta susijusi su:

	Taip	Kartais	Ne
Nesėkmės baime			
Saviverte			
Motyvacija			
Integruotu ugdymu			
Aukštu savęs vertinimu			
Menkavertiškumas			
Mokytojų, specialiųjų pedagogų kompetencija ir atjauta,			
Žema saviverte dėl kalbos sutrikimų			
Žema saviverte dėl akademinų gabumų			
Aplinkinių empatija			

13. Kokias problemas patiria kalbos sutrikimų turintys mokiniai bendraudami su kitais mokiniais?

	Taip	Kartais	Ne
Perdėtu mokinių domėjimusi kalbos sutrikimų turinčių mokinių išskirtinumu			
Bendraamžių abejingumu			
Kritika			
Perdėta mokinių ir pedagogų užuojauta			
Mokykloje patiria patyčias			
Dažnai būna ignoruojami bendraamžių			
Problemų nepatiria			

Anketą sudarė: Jūratė Brazienė

Rosenberg savivertės testas (5-10 kl. mokiniams)¹³

Instrukcija: „Apačioje yra teiginiai, galintys apibūdinti bendrą Tavo savijautą. Jeigu visiškai sutinki su teiginiu, pasirink raides VS. Jeigu sutinki su teiginiu, pasirink raidę S. Jeigu nesutinki, pasirink raidę N. Jeigu visiškai nesutinki, pasirink VN.“

Atsakykite į klausimus		Pasirinkit variantą			
1	Manau, kad esu nemažiau vertingas žmogus nei kiti	VS	S	N	VN
2	Man atrodo, kad turiu daug gerų savybių	VS	S	N	VN
3	Apskritai aš esu linkęs manyti, kad esu nevykėlis	VS	S	N	VN
4	Darbus atlieku taip pat gerai kaip dauguma kitų žmonių	VS	S	N	VN
5	Manau, kad galiu ne daug kuo didžiutis	VS	S	N	VN
6	Aš teigiamai žiūriu į save	VS	S	N	VN
7	Apskritai aš esu patenkintas savimi	VS	S	N	VN
8	Aš norėčiau labiau save gerbti	VS	S	N	VN
9	Aš tikrai kartais jaučiuosi bevertis	VS	S	N	VN
10	Kartais galvoju, kad esu nieko vertas	VS	S	N	VN

¹³ Galimi balai: 0-30. Žemesnis nei 15 balų skaičius nurodo galimai per mažą savigarbą (pasitikėjimą savimi). 15-25 balai nurodo vidutinę savigarbą (pasitikėjimą savimi). Naudojant šį testą psichologinė savijauta apskaičiuojama remiantis šia skaičiavimo sistema: *į 1, 2, 4, 6 ir 7 klausimus atsakymų vertė – visiškai sutinku 3 balai, sutinku – 2 balai, nesutinku 1 balas, visiškai nesutinku – 0 balų. Į 3, 5, 8, 9 ir 10 klausimus atsakymų vertė – visiškai priešinga: visiškai nesutinku 3 balai, nesutinku 2 balai, sutinku 1 balas, visiškai sutinku 0 balų. Prieiga internete: . <http://www.wwnorton.com/college/psych/psychsci/media/rosenberg.htm> Žiūrėta 2014 01 12*

Interviu klausimai kalbos sutrikimų turintiems mokiniams

1. Kaip tu jautiesi būdamas savo klasėje? Kodėl?
2. Ar turi draugų mokykloje? Kodėl taip manai?
3. Ar iš tavęs tyčiojasi kiti vaikai? Ką jie sako?
4. Ar saugiai jautiesi savo klasėje?
5. Ar pasitiki savimi?
6. Kaip vertini save, lygindamas su kitais klasės vaikais? Ar tau atrodo, kad esi toks kaip ir kiti vaikai?
7. Kaip sutari su mokytojais?
8. Kokios pagalbos norėtum sulaukti mokykloje?